

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΩΣ ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

**Όλιγα και περί τῆς σχέσεώς της
πρός τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τὸν Ἑλληνισμόν**

β' ἔκδοσις

ΑΘΗΝΑΙ 2012

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ
Κότσινα 5 - 10434 Άθηναι
τηλ. 2108847385-8 fax 2108847498
e_mail: npm@etfl.com

ISBN 978-618-80509-0-7

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΦΙΛΗΜΕΝΟΝ ΣΕΠΤΟΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΝ ΜΟΥ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΝ Ν. ΤΡΕΜΠΕΑΝ
(23.10.1886 - †17.11.1977)
ΕΛΑΧΙΣΤΟΝ ΔΕΙΓΜΑ ΒΑΘΥΤΑΤΗΣ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τό παρόν σύντομον κείμενον ἀφορᾷ εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην, ὡς τό πρῶτον μέρος τῆς διμεροῦς γραπτῆς πηγῆς τῆς πίστεώς μας. Ἐπιχειρεῖται δέ ἐν προκειμένῳ ἡ ἔστω καί μικρά συμβολή εἰς τήν σκιαγράφησιν τῆς ἀρμοζούσης θέσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς τήν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καί εἰς τήν ἀνάδειξιν τῆς σπουδαιότητός της διά τήν Ἐκκλησίαν καί δι' ἡμᾶς τοῦς πιστούς.

Πρόκειται διά τήν ἀναθεωρημένην καί συμπληρωμένην β' ἔκδοσιν τῆς ὑπό τόν αὐτόν τίτλον α' ἐκδόσεως, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τό ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, περιοδικόν ΕΚΚΛΗΣΙΑ, τό 1996 (τόμ ΟΓ', σ.205-07, 252-54, 319-21, 361-64). Κατόπιν δέ κυκλοφορηθεῖσα καί ὡς ἀνάτυπόν της.

Αὐτονόητον εἶναι ὅτι διεφυλάχθη ἡ ἀπλή καθαρεύουσα, ἀρχική γλῶσσα τῆς ἐκδόσεως ἐκεῖνης. Τοῦτο διότι θεωροῦμεν γενικώτερον ἐπιζήμιον τήν μεταγλώττισιν ἀκυρώνουσαν τήν δύναμιν, τόν πλοῦτον, τήν ἀκρίβειαν, τήν πλαστικότητα, τό κάλλος καί τήν χάριν, ἀλλά καί αὐτήν τήν σαφήνειαν τῆς εὐρύτερον πλέον ἐγκαταλειπομένης ἀπλῆς καθαρευούσης. Περαιτέρω ὁμως ἡ μεταγλώττισις ἀναποτρέπτως ἀποξενώνει βαθμιαίως ἀλλ' ἀσφαλῶς ἀπό τήν στενήν σχέσιν μας μέ τήν γλῶσσαν τῆς Ἐκκλησίας, τῶν λειτουργικῶν βιβλίων μας, τῆς ἀνυπερβλήτου ὑμνογραφίας μας καί αὐτῶν τῶν πατερικῶν κειμένων μας. Μάλιστα θεωροῦμεν, ὅτι προφανῶς οὕτω ὑποτιμῶνται ἐν τέλει καί οἱ τυχόν ἀναγνώσται, ἀφοῦ ἡ μεταγλώττισις τοῦς ἀρνεῖται τήν ἰκανότητα νά κατανοήσουν ἀπλᾶς θεμελιώδεις θεολογικάς ἐννοίας καί τοῦς ἐγκαταλείπει ἔρμαια τῆς συγχρόνου γλωσσικῆς ἀναρχίας καί τοῦ συνακολουθοῦντος συγχρόνου πολιτιστικοῦ ἐκχυδαϊσμοῦ.

Τήν ἐπανέκδοσιν αὐτήν ὑπηγόρευσαν ἡ ἐκ μέρους τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ εὐμενῆς ὑποδοχή τῆς α' ἐκδόσεως, ἡ συνεχῆς ζήτησις της ἀπό τοῦς ἐνδιαφερομένους προκειμένου νά κατατοπισθοῦν ἀρμοδιώτερον καί διά βραχέων ἐπί τοῦ θέματος. Ἐν τέλει δέ ἡ ἀπό τινος χρόνου ἐξάντλησις της, ἐθεωρήθη

ὡς ἔναυσμα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ στοιχειώδους καθήκοντος νά μή βραδύνη πλέον ἢ παροῦσα β' ἔκδοσις, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά συμβάλλῃ εἰς τήν ὀρθήν ἐνημέρωσίν περὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί εἰς τήν ἀνάδειξιν τῆς ἐν γένει σπουδαιότητός της, ἰδίᾳ διά τούς πιστούς.

Τό πόνημα τοῦτο ἀφιερῶται εὐγνωμόνως εἰς τόν σεπτόν πεφιλημένον διδάσκαλόν μου εἰς τήν ἀκραιφνῶς Ὁρθόδοξον Θεολογίαν, ἀοίδιμον Παναγιώτην Ν. Τρεμπέλαν, ὡς ταπεινόν εὐλαβές μνημόσυνόν του ἐπί τῇ 35ῃ ἐπετείῳ τῆς πρὸς Κύριον ἐκδημίας του.

Ἀθῆναι 17-11-2012

N.Π.Μ.

ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Πολλάκις καί σήμερον ανακύπτει, ἐλαυνόμενον ἀπό ποι-
κίλας αἰτίας καί διαφόρους ἀφορμάς, τό παλαιόν ἐρώτημα: Δια-
τί ἡ Ἐκκλησία, μάλιστα δέ ἡ Ὁρθόδοξος, περιέλαβεν τήν «Ἐ-
βραϊκὴν ἢ Ἰουδαϊκὴν Βίβλον» εἰς τήν Ἁγίαν Γραφήν της καί τήν
προέταξεν τῆς Καινῆς Διαθήκης (ἐφ' ἑξῆς ΚΔ), ὡς τήν Παλαιάν
Διαθήκην (ἐφ' ἑξῆς ΠΔ) της;

Τό ἐρώτημα τοῦτο, τό ὁποῖον παραμένει ἐπίκαιρον καί,
ἀσφαλῶς, προκαλεῖ ζωντανόν τό ἐνδιαφέρον εὐρυτέρων κύκλων,
εἶναι θεμελιωδέστατον, διότι ἀφορᾷ, ἐν τέλει, εἰς αὐτήν τήν ἁ-
ξίαν καί σημασίαν τῆς ΠΔ καθ' ἑαυτήν καί εἰς τήν θέσιν της ἐν-
τός τῆς Ἐκκλησίας. Συγχρόνως ὅμως ἐπιτρέπει νά ἐμφανισθῇ εἰς
τό προσκήνιον καί ἡ προφανῶς ὑφισταμένη σχέσις τῆς ΠΔ πρὸς
τόν Ἑλληνισμόν καί, βεβαίως, πρὸς τήν Ὁρθοδοξίαν.

Κατ' ἀρχήν, λοιπόν, προβάλλει ἡ ἀναγκαιότης σοβαρᾶς
ἐνασχολήσεως περὶ τό ὅλον τοῦτο θέμα. Εὐλόγως, ὅμως, δέν πα-
ρέλκει ἡ, ἔστω καί ἀκροθιγῆς, προσέγγισίς του, ἡ ἐπιχειρουμένη
μέ τήν παροῦσαν σύντομον μελέτην, εἰς τήν ὁποίαν θά ἐκτε-
θοῦν, ἀναποφεύκτως, μόνον τά κυριώτερα καί χαρακτηριστι-
κώτερα σημεῖα του, περιλαμβάνοντα, ἐνδεχομένως, μεταξύ αὐ-
τῶν καί εὐρύτερον γνωστά, ἀλλ' ἀπαραίτητα, ὅπωςδῆποτε, διά
τό ἀναληφθέν ἐγχείρημα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τά παρατιθέμενα βιβλικά χωρία πρέπει
νά σημειωθῇ, ὅτι εἰς τό παρόν πόνημα αἱ ἐκάστοτε παραθέσεις
των γίνονται: 1) Τῆς ΠΔ τό μέν ἑλληνικόν κείμενον τῆς μετα-
φράσεως τῶν Ο', κατὰ τήν, καί σήμερον κυκλοφοροῦσαν εἰς ἁ-
νατυπώσεις, β' ἔκδοσίν του¹, ἐγκρίσει Ἰ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησί-

¹ Ἡ ἐν λόγῳ ἔκδοσις ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τήν περίφημον δίτομον ἔκδοσιν τῶν Ο',
ὑπό τοῦ ἐπιφανοῦς Γερμανοῦ Ἑβδομηκοντολόγου Καθηγητοῦ **Alfred Rah-
lfs**, *Septuaginta*, Stuttgart 1935. Τό κύκνειον τοῦτο ἄσμα του παραμένει ἄνευ
β' ἔκδόσεως, ὅμως εὐτυχῶς μέ πολλὰς ἀπλᾶς ἀνατυπώσεις του καί εἰς ἓνα
τόμον τό 1979, ὑπό τοῦ ἰδίου Γερμανικοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου, ὅπου μάλιστα τό
1981 ἐξετυπώθη ἡ αὐτή μονότομος ἔκδοσις διά τήν Ἀποστολικὴν Διακονίαν
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο μέ ἔμπνευσιν τοῦ τότε Γενικοῦ Διευθυν-
τοῦ της Ἐπισκόπου Ἀνδρούσης, Καθηγητοῦ κ. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου,
νῦν δέ λαμπροῦ καί ρηξικελεύθου Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καί πάσης Ἀλ-

ας τῆς Ἑλλάδος (1928), πραγματοποιηθεῖσαν ἐπιστημονικῇ ἐπεξεργασία καί ἐπιστασίᾳ τοῦ Ἑβδομηκοντολόγου Καθηγητοῦ, ἀοιδίου **Π.Ι.Μπρατσιώτου**². Τό δέ τυχόν ἐβραϊκόν (μασσοριτικόν) κείμενόν της κατά τήν ἐπιστημονικήν συλλογικήν ἔκδοσίν του ὑπό τῶν K. Elliger καί W.Rudolph³. 2) Τῆς **ΚΔ** τό κείμενον κατά τήν ἔκδοσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Προκειμένου νά εἶναι εὐδιάκριτος ἡ διαφοροποίησις τῶν βιβλικῶν παραθέσεων ἀπό τό λοιπόν κείμενόν μας ἐπελέγη ἡ ἀνευ εἰσαγωγικῶν ἀλλαγῆ **γραμματοσειρᾶς** εἰς **πλαγίαν** μορφήν. Ἡ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ πρωτοτύπου μετάφρασις μας ἐμφαίνεται κατά τόν αὐτόν τρόπον ἀλλ' ὄχι εἰς πλαγίαν μορφήν.

Διευκρινιστέον ἐπίσης ὅτι καί ἡ χρῆσις βιβλιογραφίας ἐκρίθη σκόπιμον νά εἶναι ἰδιαιτέρως φειδωλή. Κατά καθῆκον ὁμῶς καί διά τό ἐνδεχόμενον νά δυνηθῆ νά ἐνημερωθῆ περαιτέρω εἰς τό σπουδαῖον τοῦτο θέμα ὁ ἀναγνώστης, θέτομεν ὑπ' ὄψιν του, κατ' ἐκλογήν, ἀπολύτως σχετικά μέ τό θέμα τοῦ παρόντος πονήματος ἔργα. Τοῦτο δεδομένου ὅτι εἰς αὐτά ἐξετάζονται διεξοδικώτερον διάφοροι σημαντικαί πτυχαί τοῦ θέματος, εἰς τάς ὁποίας ἐν πάσῃ συντομίᾳ ἀνεφέρθημεν καί κατά τήν παροῦσαν ἀναθεωρημένην καί συμπληρωμένην β' ἔκδοσιν, ἐπιλέξαντες νά παραμείνη αὕτη βραχεῖα, ὑπαρχούσης μάλιστα τῆς περι ἧς ὁ λόγος βιβλιογραφίας⁴.

βανίας, διεθνῶς γνωστοῦ καί δικαίως τιμωμένου, ὡς ἐπανευαγγελισαμένου τόν ἐκεῖ ἀλβανικόν πληθυσμόν.

² **Π.Ι.Μπρατσιώτου**, *Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατά τούς Ο'*, ἔκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ἡ Ζωή», Ἀθήναι (1928) 1939.

³ **K. Elliger καί W.Rudolph**, *Biblia Hebraika Stuttgartensia* 1990⁴.

⁴ **Παναγιώτου Ἰ. Μπρατσιώτου**, *Ἡ Παλαιά Διαθήκη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπό τῆς Ἀλώσεως μέχρι σήμερα*, Ἀθήναι 1940. **Τοῦ αὐτοῦ**, *Ἡ Παλαιά Διαθήκη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ὀρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Ἀθήναι 1961. **Νικολάου Π. Βασιλειάδου**, *Ἡ Παλαιά Διαθήκη στήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀπάντησι στούς κατηγορούς της*, Ἀθήναι 2002. **Elias Oikonomos**, *Bibel und Bibelwissenschaft in der Orthodoxen Kirche* (Stuttgarter Bibel-Studien 81), Stuttgart 1976 καί **N.P. Bratsiotis**, *Das Alte Testament in der Griechisch Orthodoxen Kirche* (Kyrios Bd I, Heft 2, σελ.59-82) Berlin 1960/61. Τό τελευταῖον δέ σαφῶς διαφοροποιούμενον τοῦ παρόντος κειμένου, ἐπικεντρούμενον ἰδίᾳ εἰς τήν ἐξέτασιν τῶν θεολογικῶν καί δογματικῶν παραμέτρων.

α´

Εἶναι αὐτονόητον ὅτι πρέπει κατὰ προτεραιότητα νά προσδιορισθοῦν τά βασικώτερα στοιχεῖα τά ἀφορῶντα εἰς τήν ἔννοιαν αὐτῆς τῆς ΠΔ⁵, μέ τήν ἀναγκαίαν, βεβαίως, διευκρίνισιν ὅτι ὁ ὅρος ἔχει καθαρῶς χριστιανικήν τήν προέλευσιν, καθιερωθεῖς μετά τήν ἐμφάνισιν τῆς ΚΔ. Ἐδῶ ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται συμβατικῶς, ἐφ' ὅσον πρόκειται, ἐν πρώτοις, περί τῆς συλλογῆς («κανόνος») τῶν ἐπί μέρους **θεοπνεύστων Γραφῶν** (βιβλίων), εἰς τὰς ὁποίας ἀπεθησαυρίσθη γραπτῶς ὁ ἐξ ἀποκαλύψεως λόγος τοῦ Θεοῦ, μέ ἀρχικόν ἀποδέκτην τόν **περιούσιον λαόν** του (Ἔξ 195β), τόν Ἰσραήλ.

Ἡ Συναγωγή συνήθροισεν τά διεκδικοῦντα αὐθεντικότητα καί θεοπνευστίαν διάφορα βιβλία καί ἔκρινεν περί τῆς γνησιότητος καί ἐγκυρότητος ἑνός ἐκάστου, μέ βάσιν τήν σχετικῶς πρός αὐτά ὑπάρχουσαν παράδοσιν καί τήν διά μέσου τῶν αἰῶνων διαμορφωθείσαν καί κρατοῦσαν παρά τῷ λαῷ συνείδησιν. Ἀπεφάνθη δέ συλλογικῶς καί, προφανῶς, μέ θεῖαν ἐπίνευσιν, ποῖα εἶναι τά, ἐναντι τῶν «Ψευδεπιγράφων» καί «Ἀποκρύφων», ὄντως **θεόπνευστα** βιβλία, τά ὁποῖα ἀκολούθως συμπεριέλαβεν εἰς τήν καταρτισθεῖσαν συλλογῆν, ἀποκληθεῖσαν «Κανόνα» τῶν **Γραφῶν** τῆς, τόν ὁποῖον, ὡς ἡ θεματοφύλαξ του, διετήρησεν ἀνόθευτον, παραδίδουσα τοῦτον ἀπό γενεᾶς εἰς γενεάν.

β´

Ἡ προσεκτικώτερα προσέγγις τοῦ ἀρχικοῦ ἐρωτήματος περί τοῦ λόγου διά τόν ὁποῖον συμπεριελήφθη ἡ ΠΔ εἰς τήν Ἁγίαν Γραφήν τῆς Ἐκκλησίας, ἄν καί αὕτη ἀποτελεῖ ἔκπαλαι τήν Ἱεράν **Γραφήν** τοῦ Ἰσραήλ, ἐπιτρέπει ἀξίας μνείας διαπιστώσεις.

Ἐν πρώτοις, τό ἐν λόγω ἐρώτημα εἶναι συνηθέστερον νά ἔχη ὡς μόνην ἀφετηρίαν του τήν παρανόησιν, ἰδίᾳ ἀπομονοιμέ-

⁵ Διά τήν ἐν σχέσει πρός τήν ΠΔ ἐγκυρον καί πλήρη ἐνημέρωσιν, ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται εἰς τό κλασσικόν, ἐν προκειμένῳ, ἔργον τοῦ **Π.Ι. Μπρατσιώτου**, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην*, Ἀθήναι (1937) 1992, τό ὁποῖον βεβαίως προϋποθέτει ἡ παροῦσα, καί τό ἔργον τοῦ ἀεμινήστου γνωστοῦ παλαιοδιαθηκολόγου **Ἀ.Π.Χαστούπη**, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην*, Ἀθήναι 1981.

νων ώρισμένων βιβλικών άφηγήσεων, και γενικώτερον τήν μονομερῆ προσέγγισιν τῆς ΠΔ, χωρίς και τήν προαπαιτουμένην στοιχειώδη γνώσιν τών σχετικῶν δεδομένων, ἤ και αὐτήν τήν άπλήν ανάγνωσιν ἔστω και μέρος τοῦ κειμένου της. Εἶναι δέ πρόδηλον ὅτι τοῦτο, ὡς ἐπί τό πλεῖστον, δέν ὑποκρύπτει κίνητρα και σκοπούς βαθυτέρους και άδιαφανείς, αλλά, συνήθως, ὀφείλεται εἰς τήν ανεπαρκῆ γνώσιν τοῦ βασικοῦ περιεχομένου τῆς Πίστεως τῆς Ἐκκλησίας. Πρέπει δέ νά ὁμολογηθῆ ὅτι ἡ άπουσία, ἔστω ἐπί τών θεμελιωδῶν, ἐγκύρου πληροφορήσεως περὶ τῆς ΠΔ εἶναι λίαν ἔκδηλος, εἰς εὐρείαν κλίμακα μεταξύ τών πιστῶν. Ἡ δέ ἔλλειψις ἢ ἔστω ανεπάρκεια αὕτη, ἔστιν ὅτε, εἶναι ἐμφανῆς και μεταξύ τών ἐπωμιζομένων τήν εὐθύνην τῆς πνευματικῆς διακονίας τών πιστῶν, ἰδίᾳ εἰς αὐτά τά θεμελιώδη θέματα τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως, ὅπου βεβαίως ἐντάσσεται ἡ ΠΔ.

Ὅμως εἶναι γνωστόν ὅτι ἡ ΠΔ, ἤδη ἀπό τών πρώτων χριστιανικῶν χρόνων⁶, ὑφίσταται κατά καιρούς και ἰσχυράς ἐπιθέσεις, μέ ἐπιδίωξιν τήν ὑποβάθμισίν της και αὐτόν τόν ἐξοβελισμόν της ἀπό τήν Ἁγίαν Γραφήν τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδή εἶναι, δῆθεν, μόνου τοῦ Ἰσραήλ ἱερόν Βιβλίον.

Αἱ τοιαῦται ἐπιθέσεις ὀφείλονται, ἐνίοτε, εἰς ὑπερβολήν, προκατάληψιν ἢ σύγχυσιν, και, πάντως, ἀποκαλύπτουν και αὐταί τήν κραυγαλέαν άγνοιαν ἢ, ἔστω, τήν ανεπιτρέπτως κρίνουσαν και άποφαινομένην ἡμιμάθειαν ἐν σχέσει πρὸς τήν ΠΔ. Οἱ κατ' αὐτῆς, ὅμως, βάλλοντες εἶναι δυνατόν νά μήν κινοῦνται, πιθανῶς ἐξ άγνοίας, μόνον εἰς τήν σφαῖραν τῆς κακοδοξίας και αἵρέσεως, αλλά νά ὑποκινοῦνται και ἀπό βαθύτερα ἰδεολογικά αἰτία⁷, μέ ὑποβόσκοντα ἢ ἀκόμη και λίαν ἐμφανῆ νοσηρά φυλετικά κριτήρια⁸, γνωστά ἐκ τών ὀδυνηρῶν ἐμπειριῶν τῆς ἀνθρωπότητος κατά τόν παρελθόντα αἰῶνα.

⁶ Ἦδη εἰς τήν Ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν ἐμφανίζονται σφοδροί πολέμοι τῆς ΠΔ ἰδίᾳ ἡ αίρεσις τών Γνωστικῶν και μάλιστα ὁ Μαρκίων.

⁷ Ὁ μᾶλλον εὐρύτερον γνωστός πολέμιος τῆς ΠΔ τοῦ 20^{ου} αἰ. εἶναι ἴσως ὁ Adolf von Harnack, βλ. ἡμέτερον, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Θεολογίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθήναι (1967), 1989, σελ. 37.

⁸ Ἡ μετά φανατισμοῦ ἀπόρριψις τῆς ΠΔ χαρακτηρίζει, εὐλόγως, τήν αίρετικήν ὁμάδα αὐτοαποκαλουμένων «Γερμανῶν Χριστιανῶν» (Deutsche Chris-

Ἐδῶ εἶναι δυνατόν, χωρὶς ὑπερβολήν, νά ὑποστηριχθῇ ὅ-
τι ἡ ὑποτίμησις⁹ τῆς ΠΔ, ἀναποτρέπτως, ἐπιδρᾷ δυσμενέστατα
καί ἐπὶ τῆς ΚΔ, μάλιστα δέ, ὅτι ἡ ἀπόρριψίς της συμπαρασύρει,
αὐτομάτως, καί ἐκείνην. Ἀνακύπτει, ἐντεῦθεν, τό αἶτημα νά ἐν-
τοπισθῇ ποῦ ἀκριβῶς ἐρείδεται ἡ ἰδιάζουσα σημασία τῆς ΠΔ
διὰ τήν Ἐκκλησίαν, ἅμα δέ καί ἡ ἐξέχουσα εἰς αὐτήν θέσις της
ὡς ἡ, ἀχώριστος ἀπό τήν ΚΔ, Ἁγία Γραφή.

Ἦδη, ὅμως, ἐνδείκνυται ἡ σύντομος ἀναδρομή εἰς τά
κρατοῦντα περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς ΠΔ¹⁰, ἐν συνεχείᾳ δέ ἡ
ἀναφορά εἰς τὰς κατ' αὐτῆς κυριώτερας καί πλέον διαδεδομέ-
νας αἰτιάσεις καί ἐνστάσεις, ἀφορώσας, ὡς προεξετέθη, εἴτε εἰς
τήν ἀπλήν ἀπορίαν διὰ τόν λόγον ἀναδείξεώς της ὡς Ἁγίας
Γραφῆς τῆς Ἐκκλησίας εἴτε, πάλιν, εἰς τήν ἀμφισβήτησίν της ἢ
καί τήν τελείαν ἀπόρριψίν της.

γ'

Ἐκπαλαι ἀξίωμα ὄχι μόνον τῆς Συναγωγῆς, ἀλλ' αὐτῆς
τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὡς γνωστόν, τό ὅτι εἰς ἅπαντα τά ἐπὶ μέ-
ρους βιβλία (**γραφάς**) τοῦ Κανόνος τῆς ΠΔ ἐναρμονίζεται πλή-

ten), ἀκραιφνῶν ὀπαδῶν τοῦ Χίτλερ, οἱ ὅποιοι, κατὰ τήν ἐποχὴν τῆς ἐπικρα-
τήσεως τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ, ἀπεσχίσθησαν ἀπό τήν Εὐαγγελικὴν Ἐκ-
κλησίαν τῆς Γερμανίας, διὰ ἰδεολογικούς λόγους, καί συνέπηξαν τήν ἰδικήν
των «Ἐκκλησίαν». Βλ. σχετικῶς ἡμέτερον μν. ἔργ., σελ. 51 ἐξ.

⁹ Εἶναι ἀναγκαῖον νά ἐπισημανθῇ, ἐδῶ, ὡς πλέον ὀλεθρία, ἡ σιωπηρὰ ὑπο-
βάθμισις τῆς ΠΔ, ἥδη εἰσβαλοῦσα καί ἐπιπολάζουσα, ὡς φαίνεται, ἀκόμη καί
ἐκεῖ ὅπου, ἀρμοδίως, πρέπει νά διδάσκονται καί ἀναδεικνύονται αἱ ἐμ-
περιεχόμεναι εἰς αὐτήν ὑπερφυσικαί θεαί ἀλήθειαι. Ἡ τοιαύτη ὑποβάθμισις
γίνεται ὑπὸ διάφορα προσχήματα καί πάντοτε εἰς βάρος τῆς ΠΔ, κυρίως δέ
διὰ τοῦ ὑπερτονισμοῦ τῆς ΚΔ, παραθεωρουμένου τοῦ ἀλληλεπιδέτου αὐτῆς
μετὰ τῆς ΠΔ, καί ἐξάρσεως τῆς σημασίας τῶν Πατέρων, οἱ ὅποιοι ὅμως ἐνε-
τρύφησαν καί ἠρμήνευσαν ἀπό στήθους τήν ΠΔ. Τοῦτο, παρ' ὅσα προβάλ-
λονται, ἀναδεικνύει ὄχι μόνον σαθράν βιβλικὴν ὑποδομήν, ἐλλιπεστάτην δέ
καί μονομερῆ θεολογικὴν παιδείαν, ἀλλὰ καί στρεβλὴν περὶ τῆς Ὁρθοδοξίας,
καθ' ὄλου, ἀντίληψιν. Αἱ συνέπειαι εἶναι γενικώτερον ὀδυνηραί διὰ τό δρα-
ματικῶς ὑποβαθμιζόμενον ἐπίπεδον τῆς ἐπιστημονικῆς θεολογικῆς καταρτί-
σεως τῶν νέων θεολόγων, τοῦλάχιστον εἰς τόν θεμελιώδη καί εὐαίσθητον
χώρον τῆς ΠΔ.

¹⁰ Ἐγκυροτάτην ἐνημέρωσιν ἐν προκειμένῳ βλ. εἰς τό κλασσικόν ἔργον τοῦ
σεπτοῦ διδασκάλου μας **Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα**, *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδό-
ξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. 1, Ἀθήναι 1959, ἰδία σελ. 100ἐξ.

ρωσ ὁ θεῖος μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος. Ἐν προκειμένῳ, λοιπόν, ὑπενθυμίζεται ὅτι θεῖαι μὲν εἶναι αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι ἀλήθειαι, αἱ διέπουναι τὴν πίστιν καὶ ρυθμίζουσαι τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ λαοῦ, ἀνθρώπινα δέ εἶναι ἐκάστοτε ἡ γλῶσσα, τὸ ὕφος, τὸ φιλολογικόν εἶδος, ἡ ἐκφραστικὴ ἰκανότης ἢ τὸ τυχόν λογοτεχνικόν, ρητορικόν ἢ συγγραφικόν τάλαντον, ἡ αἰσθητικὴ ἢ ἰδιοσυγκρασία, τὸ ἱστορικόν πλαίσιον καὶ τὸ πολιτισμικόν ἐπίπεδον, τὸ γεωπολιτικόν καὶ κοινωνικόν περιβάλλον, ἀσφαλῶς δέ καὶ τὸ κοσμοεἶδωλον. Ἄπαντα δέ ταῦτα ἀπαραιτήτως λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ συναποτελοῦντα τὴν ΠΔ 49 ἐπὶ μέρους βιβλία ἐγράφησαν εἰς διαφόρους χρονικὰς περιόδους, μέ ἀπόστασιν δέ πολλῶν αἰώνων τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀπὸ τοῦ νεωτέρου καὶ ὅ,τι τοῦτο συνεπάγεται¹¹.

Ὅπωςδήποτε ἡ κεφαλαιώδης αὐτὴ ἀντιδιαστολή μεταξὺ τοῦ συνυπάρχοντος καὶ συνεργαζομένου θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου παράγοντος, μάλιστα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, ὑποδεικνύει καὶ ὑπαγορεύει καὶ τὴν ἀναφερομένην εἰς τὸ εἰδικώτερον περιεχόμενον, ἐπίσης λίαν σημαντικὴν διάκρισιν μεταξὺ αἰωνίου καὶ προσκαιροῦ κύρους. Οὕτω βεβαίως, αἰώνιον κύρος ἔχει ἡ ἠθικὴ νομοθεσία, ἐνῶ πρόσκαιρον ἰσχὺν ἡ χαρακτηριζούσα, λ.χ., τὰς τελετουργικὰς διατάξεις. Περαιτέρω ἡ ἀντιδιαστολή μεταξὺ τοῦ οὐσιώδους, ὅπως π.χ., ἡ ἔννοια τῆς **θυσία(ς) τῷ Θεῷ** (Ψαλμ 5019), ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν δημοφιλῆ τοῦτον «Ψαλμὸν τῆς μετανοίας» στ.18: **ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσει(ς)** καὶ τοῦ πρόσκαιρου ὡς προπαιδευτικοῦ, ὅπως χαρακτηριστικῶτα παρουσιάζεται ἐν κατακλείδι τοῦ αὐτοῦ Ψαλμοῦ στ.21: **τότε εὐδοκήσεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφορὰν καὶ ὀλοκαυτώματα· τότε ἀνοίσουσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μόσχους**, ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ δημιουργῆται ἡ ἐσφαλμένη ἐντύπωσις ὅτι πρόκειται περὶ ἐξωφθάλμου ἀντιφάσεως¹².

¹¹ Ὅσάκις ταῦτα δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν λειτουργοῦν ὄχι εἰς βάρος τῆς ΠΔ, ἀλλὰ κατὰ τοῦ ἐπιχειροῦντος ἀβασανίστως τὴν ἀπαξίωσίν της, ἐπισημαίνουσι δὲ τὴν ἀπουσίαν στοιχειώδους εὐθυκρισίας καὶ ἔλλειψιν σοβαρότητος, καθισταμένου ἀνεφίκτου παντός σχετικοῦ διαλόγου.

¹² Ἡ φαινομενικὴ ἀντίφασις προκύπτει ὅταν δὲν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ δύο **τότε**, σαφῶς παραπέμποντα εἰς τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν, τοῦ Θεοῦ ἐπινεύοντος (**ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών...** Ψαλμ 5020). Σημειωτέον ὅτι

δ'

Ἡ ἐν τάχει ἐπισκόπησις τῶν κατὰ τῆς ΠΔ εὐρύτερον ἐπαναλαμβανομένων αἰτιάσεων καὶ τῶν ἐναντίον της προσαπτομένων μομφῶν ἐπιτρέπει τὴν διάκρισιν εἰς τὰς γενικάς, μᾶλλον δὲ ἀορίστους καὶ ἐν εἴδει ἀφορισμοῦ διατυπούμενας, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς εἰδικὰς καὶ πλέον συγκεκριμένας, αἱ ὁποῖαι ἐπικαλοῦνται τὴν μαρτυρίαν γνωστῶν χωρίων τῆς ΚΔ, παραπεμπόντων εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ΠΔ ἢ καὶ εἰς ὠρισμένην ἐνότητά της. Ἡ ἀναφορά εἰς τὰς ὡς ἄνω δύο ομάδας θά περιορισθῆ, κατ' ἀνάγκην, εἰς τὰς ἐνδεικτικωτέρας περιπτώσεις των.

Ἐν πρώτοις ἄδικος, ὡς ἀνυπόστατος, δημιουργῶν ζωηράς ἐντυπώσεις καὶ ὁδηγῶν εἰς αὐθαίρετα συμπεράσματα εἶναι, ἀσφαλῶς, ὁ ἰσχυρισμός, πολλάκις ἀκούσιμος καὶ ἐμφανιζόμενος καὶ εἰς κείμενα γνωστῶν λογοτεχνῶν, ὁ θέλων τὸν Θεόν τῆς ΠΔ, διακρινόμενον, πρὸ παντός, διὰ τὴν μέχρις ἀγριότητος σκληρότητά του καὶ ἐντεῦθεν ἀντικρὺς ἀντίθετον πρὸς τὸν Θεόν τῆς ἀγάπης, συγγνώμης, καταλλαγῆς καὶ εὐσπλαχνίας τῆς ΚΔ.

Παραθεωρεῖται, ἐν προκειμένῳ, ὡς ἐν συνεχείᾳ θά ἐκτεθῆ, ἢ κατ' ἐξοχὴν πανάγαθος καὶ φιλόανθρωπος ἐκδήλωσις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν πεπτωκότα πρωτόπλαστον, ὁ ὁποῖος ἀντὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πλάστου του, ἐνεπιστεύθη καὶ ὑπήκουσεν τὸν Ὅφιν (ἔκτοτε φθονοῦντα τὸν ἄνθρωπον καὶ διαβάλλοντα πρὸς αὐτόν καὶ κατασυκοφαντοῦντα τὸν Θεόν)¹³. Μὲ δέλεαρ δὲ τὸ **ἔσεσθε ὡς Θεοί** (Γεν 35β), οἱ πρωτόπλαστοι κατεπάτησαν τὴν θεϊαν ἐντολήν¹⁴. Χαρακτηριστικώτατα αὐτός ὁ Θεός ἀναζητεῖ τὸ ἀμαρτήσαν καὶ κρυπτόμενον ἅπὸ αὐτόν πρῶτον ἄνθρωπινον ζεῦγος. Μάλιστα, ἀποκαθιστῶν τὴν τάξιν τῆς πλάσεως, καλεῖ πρῶτον

οἱ στ. 20-21 εὐλόγως θεωροῦνται ὡς πολὺ μεταγενεστέρα προσθήκη, ἐκφράζουσα τὸν διακαῆ πόθον διὰ τὴν ἀποκατάστασίν του, ἅμα δὲ καὶ ἰκεσίαν τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἢ μεταιχμαλωσιακοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Κύριόν του.

¹³ **καὶ εἶπεν ὁ ὄφιν τῇ γυναικί· οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· ἦδει γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἡ ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν** (Γεν 34-5).

¹⁴ Ὡς δὲ χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει τὸ κείμενον, ἀμέσως: **καὶ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ ἔραψαν φύλλα συκῆς καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα** (Γεν 37).

τόν Ἀδάμ, θεωρῶν αὐτόν ὡς τόν πρῶτον ὑπεύθυνον¹⁵, μέ τό περιφίημον: **Ἀδάμ, ποῦ εἶ;** (Γεν 39). Ἐδῶ πρέπει νά ὑπογραμμισθῆ, ὅτι ὁ Θεός, μέ τήν ἄκραν συγκατάβασίν του, παρέχει, ὑπό τύπον ἐρωτήματος, τήν μοναδικήν εὐκαιρίαν πλήρους ἐπανορθώσεως εἰς τόν ἁμαρτήσαντα. Τόν διευκολύνει δι' ἀπλῆς καταφάσεως νά ἀποδεχθῆ ἐν μετανοίᾳ τήν ἐνοχήν του¹⁶, ἀποκαθισταμένης ἐντεῦθεν καί τῆς σχέσεώς του μέ Ἐκεῖνον. Ἀντί τούτου, ὁ Ἀδάμ ἀπολακτίζει τήν ἐκ μέρους τοῦ παναγάθου Πλάστου του τοσοῦτον μακρόθυμον πρός αὐτόν δυνατότητα καταλλαγῆς καί ἐπανορθώσεως. Καί τοῦτο διότι ὁ Ἀδάμ ἐμμένει εἰς τήν ἀνταρσίαν κατά τοῦ Θεοῦ καί μέ ἀβυσσαλέον θράσος, φθάνει νά ἐγκαλέσῃ, ὡς αἴτιον τῆς παρακοῆς του αὐτόν τόν Θεόν, εὐθέως μεταθέτων εἰς Ἐκεῖνον τήν εὐθύνην: **καί εἶπεν ὁ Ἀδάμ· ἡ γυνή, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι ἔδωκεν ἀπό τοῦ ξύλου, καί ἔφαγον** (Γεν 312). Οὕτω, ἐκ μέρους τοῦ Ἀδάμ, κορυφοῦται ἡ πτώσις. Ταυτοχρόνως, ὑπαιτιότητί του, ὀλοκληροῦται καί ἡ βιαία κατάλυσις τῆς κοινωνίας (ἀνθρώπου-Θεοῦ καί ἀνθρώπου-συνανθρώπου). Ἄλλωστε λόγῳ τῆς παρακοῆς, ἀμέσως εἰσέβαλεν ἡ διάρρηξις τῆς κοινωνίας ἀνδρός-γυναικός: **ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα** (Γεν 37), αἰσθανόμενοι τόν συνάνθρωπον ὡς ἐναντί των ἀπειλήν. Αὐτονόητον εἶναι ὅτι ἀκυροῦται τό χαρακτηρίζον τήν προπρωτικὴν κατάστασίν των: **καί ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὃ τε Ἀδάμ καί ἡ γυνή αὐτοῦ, καί οὐκ ἦσχύνοντο** (Γεν 225).

Εἰσέβαλεν πλέον ἡ ἀποξένωσις καί ἡ ἀντιπαλότης, διαδεχθεῖσα τήν ἀρχικὴν κοινωνίαν ἀνθρώπου-Θεοῦ καί ἀνθρώπου-συνανθρώπου (μάλιστα δέ ἀνδρός καί γυναικός).

Ἐξ ἄλλου ἀπαραίτητον εἶναι νά ἐπισημανθῆ ἐδῶ, ἡ ὑπό τοῦ Θεοῦ προειδοποίησις τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἡ παράβασις τῆς ἐντολῆς Του ἐπάγεται τόν θάνατον (Γεν 217). Ὅμως ὁ Θεός δέν

¹⁵ Συμφώνως πρός τό Γεν 216-17, ὁ Θεός ἔδωκεν τήν ἐντολήν εἰς τόν Πρωτόπλαστον, πρό τῆς πλάσεως τῆς γυναικός (Γεν 321εξ.). Τοῦτο διά νά ἐνημερώσῃ ἐκεῖνος σχετικῶς τήν γυναῖκα, ὅπως καί πράγματι συνέβη, ὡς ἐμφαίνει ἡ ἐκ μέρους τῆς γυναικός πλήρης γνώσις τῆς ἐντολῆς, συμφώνως πρός τό Γεν 32-3, ὑποδηλοῦσα ἅμα, ὅτι ἡ κοινωνία ἀνδρός καί γυναικός ἦτο κοινωνία τοῦ θείου θελήματος.

¹⁶ **καί εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός· τίς ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπό τοῦ ξύλου, οὐ ἐνετειλάμην σοι τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες** (Γεν 311).

είναι ο αίτιος του θανάτου του ανθρώπου και δέν τόν θανατώνει εὐθύς ὡς ὀλοκληροῦται ἡ πῶσις του. Ὁ ἄνθρωπος διά τῆς παραβάσεώς του, εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον ἤνοιξεν τήν θύραν εἰς τόν θάνατον, ἀλλά καί αὐτός ὁ ὁποῖος τόν ἐπραγματοποίησεν. Εἶναι ἄραγε τυχαῖον ἐν προκειμένῳ τό γεγονός, ὅτι ὁ πρῶτος θάνατος, ὁ ἀναφερόμενος εἰς τήν Βίβλον δέν εἶναι λόγω γήρατος ἢ ἀσθενείας ἢ ἀτυχήματος κλπ., ἀλλά φόνος νέου ἀνθρώπου διά χειρός ἄλλου ἀνθρώπου, μάλιστα ἀδελφικῆς χειρός. Εἶναι ἡ ἀδελφοκτονία τοῦ Ἄβελ ἀπό τόν φθονοῦντα αὐτόν ἀδελφόν του Κάϊν¹⁷.

Κλείοντες τήν ἐκτεταμένην, ἅμα καί ἀπαραίτητον ἀναφοράν μας εἰς τήν φιλανθρωπίαν, ἀγαθότητα καί συγκατάβασιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἁμαρτήσαντα ἄνθρωπον, ἐπανερχόμεθα εἰς τήν σπουδαίαν σημασίαν τοῦ προσκλητηρίου τοῦ Θεοῦ: **Ἀδάμ, ποῦ εἶ;** Πρέπει, λοιπόν, νά τονισθῇ, ὅτι τοῦτο ἔκτοτε οὐδέποτε ἔπαυσεν ἀπευθυνόμενον ὑπ' Αὐτοῦ, εἰς τήν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀτομικήν καί συλλογικήν. Προσκλητήριον τό ὁποῖον καί εἰς τήν ΚΔ ἀπευθύνεται ὑπό τοῦ Θεανθρώπου πρὸς τόν ἄνθρωπον, ἰδίᾳ καί διά τοῦ: **Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καί πεφορτισμένοι, καγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς...καί εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν...** (Ματθ 11^{28εξ}).

ε'

Περαιτέρω ὅμως δέν πρέπει νά παροραθοῦν καί ἄλλα τινά καταρρίπτοντα πλήρως τούς ὡς ἄνω ἰσχυρισμούς περὶ τῆς δῆθεν σαφοῦς διαφοροποιήσεως ἀπό τόν πανάγαθον Θεόν τῆς ΚΔ, τοῦ Θεοῦ τῆς ΠΔ. Ὅμως Αὐτός ἀπαγορεύει αὐστηρῶς τήν τότε εἰς τόν περιβάλλοντα ἀρχαῖον κόσμον εὐρύτατα διαδεδομένην ἀνθρωποθυσίαν, ἔχων ἤδη δοκιμάσει τήν ἀκράδαντον πίστιν τοῦ γενάρχου τοῦ **περιουσίου λαοῦ** του εἰς τό γνωστόν, ὡς «θυσία τοῦ Ἀβραάμ» (Γεν 22), ἐπεισόδιον. Αὐτός δέ χαρακτη-

¹⁷ Ἄξιον ἰδιαίτερας ὑπομνήσεως εἶναι τό σχετικόν ἀπόφθεγμα τῆς Σοφιστολογικῆς Γραμματείας: **ὅτι ὁ Θεός ἔκτισε τόν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσία καί εἰκόνα τῆς ἰδίας ιδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· φθόνῳ δέ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τόν κόσμον** (Σοφ Σολ 223-24), ὅπου ὅμως ὁ Διάβολος εἶναι ὁ ἀρχηγός τοῦ φθόνου, ἀλλοτριῶντων δι' αὐτοῦ τόν ἄνθρωπον καί κινῶν τήν ψυχήν καί τήν χεῖρα τοῦ ἀδελφοκτόνου.

ριστικώτατα προσκαλεί εις μετάνοιαν τούς ἁμαρτωλούς διὰ τοῦ Προφήτου του: **λούσασθε καὶ καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ρύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῶ καὶ δικαιοῦσατε χήραν· καὶ δεῦτε διελεγχθῶμεν, ...καὶ ἐάν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικῶν, ὡς χιόνα λευκανῶ,...**(Ἠσ 116-18). Ἄλλοῦ πάλιν διερωτᾶται δι' ἄλλου Προφήτου του: **μὴ θελήσει θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἀνόμου, ...ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας καὶ ζῆν αὐτόν;** (Ἰεζ 1823), διὰ νὰ διακηρύξῃ: **οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀσεβοῦς ὡς τὸ ἀποστρέψαι τὸν ἀσεβῆ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ καὶ ζῆν αὐτόν...**(Ἰεζ 3311). Μάλιστα καὶ πάλιν δι' ἄλλου Προφήτου του συνοψίζει τί ἀναμένει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον: **εἰ ἀνηγγέλη σοι, ἄνθρωπε, τί καλόν; ἢ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρά σου ἀλλ' ἢ τοῦ ποιεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον καὶ ἔτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου;** (Μιχ 68). Προφανῶς ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης θὰ διέκρινεν εἰς τὰ παρατεθέντα χωρία τῶν Προφητῶν Ἡσαίου καὶ Μιχαίου τὴν ἐντονωτάτην κοινωνικὴν χροιάν τῆς ἠθικῆς καθηκοντολογίας τῆς ΠΔ¹⁸. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει προκειμένου περὶ τῶν παραλλήλων προφητικῶν χωρίων τοῦ Ἡσαίου καὶ Ἰεζεκιήλ, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἐνετόπισεν ὁ ἀναγνώστης τὸ παλαιοδιαθηκικὸν ὑπόβαθρον τοῦ χριστιανικοῦ Μυστηρίου τῆς Μετανοίας (Ἰ. Ἐξομολογήσεως).

Ἀξία ἐπισημάνσεως εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ ἀποκαλύπτουσα καὶ τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ Θεοῦ τῆς ΠΔ, μὴ περιορίζοντος τὸ ἐνδιαφέρον του εἰς μόνον τὸν **περιούσιον λαόν** του. Πράγματι ὁ Θεὸς τῆς ΠΔ ἐπεκτείνει τὴν πρόνοιάν του καὶ διὰ τούς εἰδωλολάτραις, ἐχθρούς τοῦ Ἰσραήλ, Ἀσσυρίους, ἀποστέλλων πρὸς αὐτούς τὸν Προφήτην Ἰωνᾶν, διὰ νὰ κηρύξῃ τὴν μετάνοιαν: **ἔτι τρεῖς ἡμέραι καὶ Νινευὴ καταστραφήσεται** (Ἰων 34β). Ἐλέγχων δὲ τὴν μισαλλοδοξίαν τοῦ Ἰωνᾶ ἀπαντᾷ εἰς τὴν σχετικὴν ἀπορίαν του: **ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι ὑπὲρ Νινευὴ τῆς πόλεως τῆς μεγάλης, ἐν ἧ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνθρώ-**

¹⁸ Τὸν εἰδικώτερον ἐνδιαφερόμενον ἀναγνώστην παραπέμπομεν εἰς τὸ σύντομον ἀλλὰ περισπούδαστον ἔργον τοῦ **Π.Γ.Μπρατσιώτου**, *Ἡ Κοινωνικὴ Σημασία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθῆναι 1952, Ἐκδοσις β' ἐπισημμένη, (Βιβλιοθήκη τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας 40), ἥδη πρὸ πολλοῦ ἐξαντληθεῖσα.

πων...καί κτήνη πολλά; (Ίων 41), ἅμα ἐκδηλῶν οὕτω τήν πρό-
νοιάν του καί δι' αὐτά τά ζῶα (τήν ἄλογον δημιουργίαν).

Βεβαίως χαρακτηριστική τῆς εὐσπλαχνίας τοῦ Θεοῦ τῆς ΠΔ εἶναι καί ἡ ἄμεσος ἀνταπόκρισίς του εἰς τό κλαυθμηρισμόν, λόγω δέψης, τοῦ νηπίου τῆς Ἄγαρ, δούλης τοῦ Πατριάρχου Ἀβραάμ (Γεν 217εξ.). Ἐντύπωσιν δέ ἐμποιεῖ ἐπίσης ἡ ἰδίᾳ ὑπό τῶν Προφητῶν περιγραφομένη ὡς τρυφερά σχέσις τοῦ Θεοῦ μετά τοῦ λαοῦ του. Σχέσις, μάλιστα, ἡ ὁποία, εἰς τό βιβλίον τοῦ Ὡσηε παρομοιάζεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς συζυγική, προεικονίζουσα οὕτω καί τήν σχέσιν τοῦ Χριστοῦ πρός τήν Ἐκκλησίαν (Ἐφ 522εξ.).

Ἐν σχέσει πρός τᾶ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα πρέπει νά ἐπισημανθῇ τό ὅτι πολλαχοῦ τῆς ΠΔ προσδιορίζονται χαρακτηριστικά ἰδιώματα τοῦ Θεοῦ. Ἐνδεικτικῶς παρατίθεται ἐδῶ τό ἔχον ποικίλας παραλλαγᾶς: **Κύριος ὁ Θεός οἰκτίρμων καί ἐλεήμων, μακρόθυμος καί πολυέλεος καί ἀληθινός**¹⁹, (Ἐξ 34β). Ἄλλωστε μέ τήν αὐτήν σχεδόν διατύπωσιν ὑμνεῖται ἅπό τόν Ψαλμωδόν ὡς **οἰκτίρμων καί ἐλεήμων...μακρόθυμος καί πολυέλεος**· μέ τήν πεποιθήσιν ὅτι **οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδέ εἰς τόν αἰῶνα μνησεί· οὐ κατά τάς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν,...**διότι **καθόσον ἀπέχουσιν ἀνατολαί ἀπό δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τάς ἀνομίας ἡμῶν. καθὼς οἰκτεῖρει πατήρ υἱούς, ὠκτεῖρησε Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ὅτι αὐτός ἔγνω τό πλάσμα ἡμῶν, ἐμνήσθη ὅτι χούς ἐσμεν** (Ψαλμ 102). Ἀρκούμεθα ἐδῶ εἰς ἀπλήν μόνον μνησίαν τῶν ἐκφραζόντων τόν «θεῖον ἔρωτα» περιφήμων Ψαλμῶν (ὡς 41, 62, 7223εξ.). Περαιτέρω δέ ὑπενθυμίζεται ὅτι αὐτός ὁ Θεός τῆς ΠΔ, εἶναι ὁ Πατήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τῆς «Κυριακῆς προσευχῆς» ἀποκαλεῖται: **Πάτερ ἡμῶν..**(Μαθ 69). Αὐτός ὁ ὁποῖος **οὕτω γάρ ἠγάπησεν...τόν κόσμον, ὥστε τόν υἱόν αὐτοῦ τόν μονογενῆ ἔδωκεν,...**(Ἰω 316). Αὐτός ὁμολογεῖται ὑπό τῶν πιστῶν ὡς ὁ τῶν πάντων Πατήρ τοῦ ἀ΄ ἄρθρου τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεώς μας. Αὐτός **τόν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπί πονηρούς καί ἀγαθοὺς καί βρέχει ἐπί δικαίους καί ἀδίκους** (Μαθ 545).

Προφανῶς, ἐμπαθές εἶναι καί τό κίνητρον τοῦ ἰσχυρισμοῦ

¹⁹ Ὁ ὅρος ἀποδίδεται κατά κανόνα οὕτως ὑπό τῶν Ο΄ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀξιόπιστος.

ὅτι ἡ ΠΔ, καί ἄν ἔτι δέν διδάσκη ἐμμέσως ἀνηθικότητας, τοῦλάχιστον περιλαμβάνει ἀφηγήσεις μέ πρωταγωνιστάς αἰμομεικτας, ἀπατεῶνας, ψεύστας, φονεῖς, μοιχοῦς κλπ., μέ ἐνδεχόμενον ἐπακόλουθον, ἀντί τοῦ φρονηματισμοῦ, τόν κατασκανδαλισμόν τοῦ καλοπροαιρέτου ἀναγνώστου. Βεβαίως, οὐδόλως πείθει τό πρόσχημα τοῦ δῆθεν ἐνδιαφέροντος διά τήν ἀποτροπήν τοῦ σκανδαλισμοῦ τῶν πιστῶν, οὔτε πάλιν ἐκπλήσσει καί ἡ ἀναζητήσεις παρομοίων σπανιωτάτων περιπτώσεων καί μάλιστα ἡ αὐθαίρετος ἀποκοπή των ἀπό τήν ἐνότητά των. Ὅπωςδῆποτε εὐλογον εἶναι καί τό ἀναποτρέπτως ἀνακύπτον ἐρώτημα, πῶς δέν ὑπέπεσεν εἰς τήν ἀντίληψίν των καί ἀντιπαρήλθον τό μέγα πλῆθος τῶν παιδαγωγικωτάτων ἀφηγήσεων τῆς ΠΔ, ὥστε ὁ ἀφελής καί εὐπίστος, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τούς ὡς ἄνω ἰσχυρισμούς, νά ἀποκομίζῃ τήν ἐντύπωσιν ὅτι αὐτή εἶναι ἡ ΠΔ.

Ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀνωτέρω, τίθεται ἐδῶ τό γενικώτερον ἐρώτημα ἄν εἶναι ἀποδεκτόν νά κρίνωνται πρωτοϊστορικά²⁰ ἡ πρό τοῦ 10^{ου} αἰ. π.Χ. ἀφηγήματα, μέ μέτρα τοῦ 21^{ου} αἰ. μ.Χ., μάλιστα δέ διαμορφωθέντα πολιτιστικῶς ὑπό τήν ἐπιρροήν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπί τῆς οὐσίας θεωρεῖται ἀπαραίτητον νά συμπληρωθοῦν τά οὐσιωδέστατα σκοπίμως παραλειφθέντα. Οὔτω πχ. ἐκ τῆς αἰμομειξίας τῆς μή πατριαρχικῆς οἰκογενείας τοῦ Λώτ προῆλθον, κατά τήν **Γραφήν** (Γεν 1930εξ.), εἰδωλολατρικά ἔθνη (Μω-άβ καί Ἀμμάν), δηλ. ἐκτός τῆς ΠΔ, καθισταμένου ἐμφανοῦς καί τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἀναφορᾶς της. Ἀλλά καί ἡ αἰμομειξία τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν τῆς οἰκογενείας Δαυίδ (Β' Βασ 13) στιγμαματίζεται²¹ καί τιμωρεῖται παραδειγματικῶς μέ θανάτωσιν τοῦ ἐνόχου. Θεωρεῖται δέ ὡς μία ἀπό τās ὀδυνηροτέρας πολ-

²⁰ Ὁ ὕφ ἡμῶν προτεινόμενος ὅρος οὔτος ἀφορᾶ εἰς τήν ἐνότητα Γεν 1-11. Ἀντίστοιχος ὅρος εἰς τήν διεθνή ἔρευναν τῆς ΠΔ εἶναι ὁ γερμανικός Urgeschichte, διαφοροποιουμένου ὁμως τοῦ ὀρισμοῦ του ἀπό τόν ἡμέτερον.

²¹ Εἶναι ἐν προκειμένῳ εὐγλωττος καί βαρυσήμαντος ὁ συγκλονιστικός λόγος τοῦ θύματος πρός τόν ἐπιτιθέμενον, προκειμένου νά τόν ἀναχαιτίσῃ ἀπό τῆς βδελυρᾶς πράξεώς του: **μη, ἀδελφέ μου· μη ταπεινώσης με, διότι οὐ ποιηθήσεται οὕτως ἐν Ἰσραήλ, μη ποιήσης τήν ἀφροσύνην ταύτην**. (Β' Βασ 1312). Ὅπωςδῆποτε ἄξιον ὑπογραμμίσεως εἶναι ὅτι ἡ ΠΔ, ὡς λόγος τοῦ Θεοῦ, δέν ἀποκρύπτει τās ὑπαρχούσας σκοτεινάς πλευράς προσώπων καί γεγονότων της, προφανῶς καί διά νά τās καυτηριάσῃ καί καταδικάσῃ.

λάς μάστιγας τοῦ Δαυίδ διά τήν πολλαπλῶς κολασθεῖσαν μοιχείαν του (Β΄ Βασ 11εξ).

Ἐξ ἄλλου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν ἐκ μέρους τοῦ Ἰακώβ ἐξαπάτησιν τοῦ πατρὸς του εἰς βάρος τοῦ ἔχοντος τό πρωτεῖον διδύμου ἀδελφοῦ του (Γεν 27εξ.), ὑπενθυμίζεται ἡ ἔνεκα αὐτῆς διπλῆ τιμωρία του. Ἐπηρεολοῦθησαν ἐν πρώτοις ἡ αὐτοεξορία του καί ἔπειτα ἡ ἀλλεπάλληλος ἐξαπάτησίς του ὑπό τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μητρὸς του. Ἐν τέλει δέ ἐπῆλθεν μέ πρωτοβουλίαν του ἡ ἀποκατάστασις τῆς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του σχέσεως. Πράγματι ἡ καταλλαγὴ καί πλήρης συμφιλίωσις τῶν δύο ἐπετεύχθη διά τῆς, ἐκ μέρους τοῦ ἐξαπατήσαντος, πανηγυρικῆς αἰτήσεως συγγνώμης ἀπό τόν ἐξαπατηθέντα.

Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ὁ «Δεκάλογος» (Ἐξ 20:2-17 καί Δευτ 5:6-21) περιλαμβάνει εἰς τὰς ἀπαγορεύσεις του τόν φόνον, τήν μοιχείαν, τήν κλοπὴν καί τό ψεῦδος, ὁ δέ Μωσαϊκὸς Νόμος προβλέπει τήν θανατικὴν ποινὴν διά τοὺς αἰμομείκτας καί τοὺς μοιχοὺς (Λευ 20).

στ΄

Ἦδη ἀνωτέρω ἐγένετο μνεῖα περὶ εἰδικῶν καί συγκεκριμένων περιπτώσεων γνωστῶν χωρίων τῆς ΚΔ, παραπεμπόντων εἰς ἀντίστοιχα τῆς ΠΔ. Ἐκ τούτων ἐπιλέγονται ἐδῶ δύο πασίγνωστοι καί ἰδιάζουσαι περιπτώσεις, δεδομένου ὅτι αὐτός ὁ Ἰ. Χριστός τὰς ἐπικαλεῖται, ὄχι, βεβαίως, διά νά ἐπαινέσῃ τήν ἐμμονὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς αὐτάς. Ἐντεῦθεν, ἐκ πρώτης ὄψεως, φαίνεται εὐεξήγητος ἡ δημιουργηθεῖσα σύγχυσις. Οὕτω εἶναι δυνατόν καί αὐτοὶ οἱ καλοπροαίρετοι πιστοὶ νά περιέλθουν εἰς μεγάλην ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τό κῦρος τῆς ΠΔ καί ὡς πρὸς τό κατά πόσον αὕτη εἶναι δυνατόν νά συναποτελῇ μέ τήν ΚΔ τήν Ἁγίαν Γραφήν. Πρόκειται περὶ τοῦ: **ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη· ὀφθαλμόν ἀντί ὀφθαλμοῦ καί ὀδόντα ἀντί ὀδόντος. ἐγὼ δέ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστήναι τῷ πονηρῷ...**(Μαθ 5:38) καί τοῦ **ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη· ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου καί μισήσεις τόν ἐχθρόν σου. ἐγὼ δέ λέγω ὑμῖν ἀγαπάτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν,...**(Μαθ 5:43).

Ἐκ τῶν ἐπιμάρχων τούτων χωρίων τό πρῶτον, φερόμενον ὅτι κηρῦσσει τήν ἀντεκδίκησιν, ὑπάρχει, ὄντως, αὐτολεξεῖ εἰς τήν ΠΔ, ὡς διάταξις τῆς Μωσαϊκῆς Νομοθεσίας τῆς (Ἐξ 21:23-

25). Άλλά είναι, όπωςδήποτε, ανάγκη νά διευκρινισθῆ ὅτι δι' αὐτῆς εἰσάγεται εἰς τήν ἐν λόγω Νομοθεσίαν τῆς ΠΔ ὁ γνωστός καί ἀπό τούς θύραθεν Κώδικας Δικαίου τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Μεσοποταμίας (Σουμερίων, Βαβυλωνίων, Ἀσσυρίων κ.ἄ.)²² περιφημος «νόμος τῆς ἀνταποδόσεως» (lex talionis), τοῦ ὁποίου τήν σπουδαίαν σημασίαν διά τήν ἐννοίαν τοῦ δικαίου ἔχουν, ἤδη πρό πολλοῦ, ἐξάρει οἱ ἀρμόδιοι τῆς Νομικῆς ἐπιστήμης. Ὅμως, διά τῆς ἐν λόγω διατάξεως καί ἄλλων συναφῶν, διά πρόωτην φορᾶν καθιεροῦται εἰς τόν ἀρχαῖον κόσμον καί μάλιστα εἰς τόσον πρόωμον ἐποχήν, τοῦ Μωϋσέως (14^{ος}-13^{ος} αἰ. π.Χ.), μέσω μόνον τῆς σχετικῆς νομοθεσίας τῆς ΠΔ εἰς τόν λαόν της ἡ ἀρχή τῆς ἰσονομίας καί ἰσοπολιτείας²³. Ἰδιαίτερος πρέπει ἐδῶ νά ὑπογραμμισθῆ τό γεγονός, ὅτι εἰς τήν νομοθεσίαν τῆς ΠΔ, πράγματι, δέν προβλέπονται κοινωνικαί τάξεις²⁴. Βραδύτερον,

²² Διά τόν τυχόν ἐνδιαφερόμενον ἀναγνώστην σημειοῦνται ἐδῶ αἱ ἀρχαιότεραι νομοθεσίαι ἐντοπιζόμεναι εἰς τήν Μεσοποταμίαν κατά σειράν ἀρχαιότητος εἰς τούς μή Σημίτας Σουμερίους α) Μόνον εἰς ἀποσπάσματα ὑπάρχουσα Νομοθεσία τοῦ βασιλέως Σουμέρ καί Ἀκκάδ, Ur-Nammu, ἰδρυτοῦ τῆς 3^{ης} δυναστείας τῆς Ur (περὶ τό 2112-2095 π.Χ.). β) Κώδιξ του Lipit-Ishtar βασιλέως τῆς Isin (περίπου 1934-1924 π.Χ.). γ) Κώδιξ τοῦ Νεοσουμερίου Bilalama βασιλέως Eshnunna (περὶ τό 1800 π.Χ.). Εἰς δέ τούς Σημίτας ὁ περιφημος Κώδιξ τοῦ παλαιοβαβυλωνίου Hammurabi (περὶ τό 1758 π.Χ.). Διά περισσοτέρας πληροφορίας βλ. ἡμέτερον, *Ἡ Θέσις τοῦ Ἀτόμου ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ*, Ἀθῆναι (1962)1988, ὅπου, σελ.68-195, *Τό Ἄτομον ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑγγύς Ἀνατολῇ*, ἰδίᾳ δέ σελ.124-195, *Ἡ Θέσις τοῦ Ἀτόμου ἐν Μεσοποταμίᾳ*. Σημειωτέον ὅτι εἰς τόν χώρον ἐκεῖνον ἐντοπίζεται καί ὁ Σουμέριος βασιλεύς τῆς Lagash, Urukagina (περὶ τό 2380-2360 π.Χ.) «ὁ πρόωτος, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, μέγας κοινωνικός μεταρρυθμιστής τῆς παγκοσμίου ἱστορίας» μν. ἔργ. σελ. 189ἔξ., εἰς τόν ὁποῖον ἀποδίδεται μὲν καί Κώδιξ νομοθεσίας, ὅμως μὴ εἰσέτι ἐντοπισθεῖς ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀρχαιολόγων.

²³ Παρά τό γεγονός ὅτι εἰς τήν ἀρχαιότεραν μεσοποταμιακὴν κοινωνίαν ναι μὲν ἀντὶ τῶν γνωστῶν «κοινωνικῶν τάξεων» ἀπαντᾷ ἡ διάκρισις τριῶν ὁμάδων ὑπηκόων (βλ. σχετικῶς μόλις μν. ἔργ., σελ.187ἔξ.), ὅμως δέν ὑπάρχει ἰσονομία καί ἰσοπολιτεία καί εἰς αὐτόν τόν νεώτερον τῶν προαναφερθέντων Κώδικα τοῦ Hammurabi, ὅπου διαπιστοῦται ἡ διάκρισις κατὰ τήν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου, ὡς χαρακτηριστικῶς τοῦτο ἐμφαίνεται π.χ. εἰς τὰ ἄρθρα του 196ἔξ.

²⁴ Χαρακτηριστικώτατον εἶναι τό Ἰώβ 3113-15: ***εἰ δέ καί ἐφαύλισα κρίμα θεράποντός μου ἢ θεραπαίνης, κρινομένων αὐτῶν πρὸς με, τί γάρ ποιήσω, ἐάν ἔτασιν μου ποιῆται ὁ Κύριος; ἐάν δέ καί ἐπισκοπήν, τίνα ἀπόκρισιν ποιήσομαι; πότερον***

όταν εισχωρεί έμφανεστερά ή διαφοροποιήσις πλουσίων και πτωχών, τούτο θεωρείται ώς έκτροπή από τάς διεπούσας τήν ισραηλιτικήν θεοκρατικήν κοινωνίαν αρχάς και τό περίφημον ιδανικόν της: **οὐκ ἔσται ἐν σοί ἐνδεής**, (Δευτ 154)²⁵. Ἡ τοιαύτη ήθικοκοινωνική παρακμή στιγματίζεται υπό τών Προφητῶν.

Ἄξιον έπιστημάνσεως είναι ακόμη ότι υπό τών ποικίλων διατάξεων τής νομοθεσίας τής ΠΔ κατ' οὐσίαν έξουδετεροῦται και ό θεσμός τής δουλείας, ή μάστιξ αυτή του αρχαίου κόσμου²⁶.

Πέρα τών προεκτεθέντων, ανάγκη ἐν προκειμένω είναι νά καταστή σαφές, ότι ή ώς άνω έπίμαχος διάταξις δέν έχει σχέση με τήν αυτοδικίαν, έφ' όσον τό δίκαιον εις τήν ΠΔ άπένεμον οι δικασται, ώς έντολοδόχοι του θεοκρατικού πολιτεύματος (πρβλ. Ψαλμ 81εξ.), και όχι ό λαός. Ἐκείνος ώφειλε νά γνωρίζη αυτήν τήν αρχήν του δικαίου, ισχύουσας έξ ίσου δι' άπαντας, άσχέτως αν έπρόκειτο περι του βασιλέως ή του άπλου πολίτου. Ὁ Ἰ. Χριστός σαφέστατα κηρύσσει τήν συγγνώμη, καταδικάζει τήν αυτοδικίαν και τήν άντεκδίκησιν, ώς φρόνημα και πρακτικήν εις τάς μεταξύ τών ανθρώπων σχέσεις, και όχι, βεβαίως, καθ' έαυτόν τό, υπό τών δικαστῶν, άδιακρίτως εις άπαντας, έφαρμοζόμενον δίκαιον τής άνταποδόσεως, ώς αρχήν δικαίου.

Όσον άφορᾶ, έξ άλλου εις τό δεύτερον έπίμαχον, δήθεν παλαιοδιαθηκικόν, χωρίον (Ματθ 543), τό παρέχον τήν έντύπωσιν ότι ή ΠΔ κηρύσσει τό μίσος προς τούς έχθρους, άπαραίτητος είναι ή άποσαφήνισις ότι πρόκειται περι συμπιλήματος άυθεντικού και νόθου. Γνήσιον μέν είναι τό **άγαπήσεις τόν πλησίον σου** (Λευ 1918), άποτελοῦν μέρος²⁷ περιφήμου θείας έντολής τής ήθικής νομοθεσίας τής ΠΔ, περι τής οποίας θά γίνη και εις τά έπόμενα διεξοδικώτερος λόγος. Ψευδεπίγραφος δέ είναι ή εκφράζουσα στενοκαρδίαν, έξωβιβλική και άγνωστου προελεύσεως και χρόνου, αυθαίρετος προσθήκη, φερομένη ώς γνησία και κατά τούς χρόνους του Ἰ. Χριστου, εν χρήσει, μεταξύ του λαου:

οὐχ ώς και έγώ έγενόμην εν γαστρί, και εκείνοι γεγόνασιν; Γεγόναμεν δέ εν τη αυτή κοιλία.

²⁵ Τούτο εις πληρότητα έφηρημόσθη εις τήν Αρχαίαν Ἐκκλησίαν (Πράξ 245εξ.).

²⁶ Βλ. Π.Ι.Μπρατσιώτου, *Ἡ Κοινωνική σημασία τής ΠΔ*, σελ. 43εξ.

²⁷ Πλήρης ή περιφήμος έντολή έχει ώς έξής: **άγαπήσεις τόν πλησίον σου ώς σαυτόν.**

καί μισήσεις τόν έχθρόν σου²⁸. Τοῦτο ἐνεφανίζετο ὡς ἀντιθετική συνέχεια τοῦ κολοβωμένου, ἄλλωστε, πρώτου μέρους. Προφανῶς ὑπό τοῦ Ἰ. Χριστοῦ στιγματίζονται ἢ τε προσήλωσις εἰς τήν τοιαύτην, στρεβλωτικήν τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, προσθήκην, ὅπως καί οἱ ἐμμένοντες εἰς τοιαῦτα...**καί ἄλλα πολλά ἐστίν ἃ παρέλαβον κρατεῖν**, (Μάρκ 74) εἰς βάρος τῶν ὄντως θείων ἐντολῶν²⁹.

Ἐν κατακλείδι τῆς ἐπιτροχάδην ἀναφορᾶς τῶν συνηθεστέρων, ἀλλά καί κυριωτέρων ἀφορμῶν παρανοήσεως καί ἐξαγωγῆς αὐθαιρέτων συμπερασμάτων περί τῆς ΠΔ, πρέπει νά μνημονευθῇ ὁ τοσοῦτον εὐρέως ἀναφερόμενος εἰς τήν ΚΔ καί ἱκανά περιθώρια συγχύσεως παρέχων παλαιοδιαθηκικός ὅρος **νόμος**. Τοῦτο δέ προκειμένου νά ὑπομνησθῇ ὅτι ὑπό τῆς Συναγωγῆς καί τῆς ΚΔ. διά τοῦ ὅρου **νόμος** δηλοῦται κατ' ἀρχήν τό σύνολον τῶν ἐπί μέρους βιβλίων τοῦ πρώτου ἐκ τῆς τριμεροῦς διακρίσεως του ἐβραϊκοῦ «Κανόνος τῆς Γραφῆς» (Νόμος, Προφῆται, Ἁγιογγραφα)³⁰, δηλ. τῆς ΠΔ. Περαιτέρω δέ διά τοῦ αὐτοῦ ὅρου ἐμφαίνεται γενικῶς ὁ **νόμος..Μωϋσέως**, ἀναγνωριζόμενος, βεβαίως, ὡς **νόμος Κυρίου** (Λουκ 223-24), ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει ἀφ' ἑνός μὲν τήν ἠθικήν Νομοθεσίαν τῆς ΠΔ, κατέχουσαν, ὡς θέλει κατωτέρω διαπιστωθῇ, αἰώνιον κῦρος, καί ἀφ' ἑτέρου τās προσκαιροῦ ἰσχύος τελετουργικάς κ.λπ. Μωσαϊκάς διατάξεις, ἀναθεωρηθείσας (π.χ. ἡ περί Σαββάτου) ἢ καί καταργηθείσας (π.χ. ἡ περιτομή) ὑπό τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὅσον **ὁ νόμος διά Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καί ἡ ἀλήθεια διά Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο** (Ἰω 117) καί πάντως **ὁ νόμος παιδαγωγός ἡμῶν γέγονεν εἰς**

²⁸ Πράγματι εἶναι ἄντικρος ἀντίθετος πρὸς τās θείας διατάξεις ὡς π.χ.: *ἐάν δέ συναντήσης τῷ βοῖ τοῦ ἐχθροῦ σου ἢ τῷ ὑποζυγίῳ αὐτοῦ πλανωμένοις, ἀποστρέψας ἀποδώσεις αὐτῷ. ἐάν δέ ἴδῃς τό ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ σου πεπτωκός ὑπό τόν γόμον αὐτοῦ, οὐ παρελεύση αὐτό, ἀλλά συναρείς αὐτό μετ' αὐτοῦ* (Ἐξ 234-5). Ἐπ' αὐτάς τās συνθήκας θά ἦτο δυνατή ἡ διατήρησις τῆς ἐχθρότητος καί δέν θά ἐπήρχετο ἡ συμφιλίωσις, πρωτοβουλία τοῦ ἐνός; Προφανῶς ὑπονοεῖται ὅτι εἰς τό **ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου**...περιλαμβάνονται ἐν δυνάμει καί οἱ συμφιλιούμενοι ἐχθροί, ἐξουδετερουμένης τῆς ἀμοιβαίας ἐχθρότητος τῶν διά τῆς, ἐκ μέρους τοῦ ἐνός, ἐμπράκτως ἐκδηλουμένης ἀγάπης.

²⁹ Περί αὐτῶν καί κατωτέρω. Προχείρως ἐδῶ βλ. Ματθ 153εξ.

³⁰ Ὑπενθυμίζεται ὅτι εἰς τήν ΚΔ ἅπαξ ἀναφέρεται ἡ τριμερῆς αὐτή διαίρεσις εἰς τό: **τά γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως καί προφήταις καί ψαλμοῖς**...(Λουκ 2444).

Χριστόν (Γαλ 324), ἀφοῦ ὁ Θεός **νόμον γάρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν** (Ἦσ 820α).

ξ´

Ἦδη, ὅμως, προβάλλει τό αἴτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς θέσεως τῆς ΠΔ εἰς τήν Ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν. Εἶναι δέ αὐτονόητον ὅτι τό θέμα ἔχει ὡς ἀφετηρίαν του αὐτούς τούς χρόνους τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστόλων, ὅτε δηλ. ἰδρύθη ἡ Ἐκκλησία. Ἀσφαλῶς δέ πολυτίμους, πράγματι, πληροφορίας παρέχει ἐπί τοῦ θέματος ἡ ΚΔ, ἀναφερομένη εἰς τόν ἑβραϊκόν Κανόνα, ὡς τήν **Γραφήν**, κατά πρῶτον λόγον, τῆς Συναγωγῆς. Εἰς αὐτήν δέ, ὡς ὑποδειγματικός πιστός, προσέρχεται κατά τά Σάββατα καί αὐτός ὁ Ἰησοῦς μετά τῶν Μαθητῶν του. Συμφώνως, μάλιστα, πρὸς τās σχετικὰς πληροφορίας τῆς ΚΔ, ὁ Ἰησοῦς ἀναγινώσκει καί ἐρμηνεύει τήν κατά περίπτωσιν βιβλικήν περικοπήν³¹. Εὐλόγον, λοιπόν, εἶναι τό ὅτι ἀπό τήν Συναγωγήν παρέλαβεν ἡ νεοπαγῆς Ἐκκλησία τόν διηυρυσμένον, μέ τά «Δευτεροκανονικά»³², «Κανόνα» τῶν **Γραφῶν**, ὁ ὁποῖος, δεδομένου ὅτι δέν εἶχεν εἰσέτι ἀποτελεσθῆ ἡ ΚΔ, κατέλαβεν εἰς αὐτήν δεσπόζουσαν θέσιν, ὡς ἡ ἀποκλειστική καί μόνη Βίβλος (Μάρκ 1226)³³ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀποστόλων, ἔπειτα δέ καί τῶν πρώτων μαθητῶν

³¹ Ἐδῶ εἶναι ἰδιαιτέρως διαφωτιστική ἡ σχετική μαρτυρία τοῦ Λουκᾶ (416-21): *Καί ἦλθεν εἰς τήν Ναζαρέτ, οὗ ἦν τεθραμμένος, καί εἰσῆλθε κατά τό εἰωθός αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τήν συναγωγήν, καί ἀνέστη ἀναγνῶναι. καί ἐπέδωκε αὐτῷ βιβλίον Ἡσαίου τοῦ προφήτου, καί ἀναπτύξας τό βιβλίον εὗρε τόν τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον· "Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τήν καρδίαν, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἄφεςιν καί τυφλοῖς ἀνάβλεψιν,..." (Ἦσ 611). Καί πτύξας τό βιβλίον ἀποδούς τῷ ὑπηρέτῃ ἐκάθισε· καί πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοί ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ. ἤρξατο δέ λέγειν πρὸς αὐτούς ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσίν ὑμῶν.*

³² Τοῦτο δεικνύει ἀμέσως ἡ ἀνάγνωσις τῆς ΚΔ ἀπό ἔκδοσιν παραθέτουσαν τās ἐκάστοτε ἀναφοράς ἐκ τῆς ΠΔ. Βλ. Π.Ι.Μπρατσιώτου, *Εἰσαγωγή εἰς ΠΔ*, σελ. 486ἔξ. καί Elias Oikonomos, *Die Bedeutung der Deuterokanonischen Schriften in der Orthodoxen Kirche*, ἐν: Siegfried Meurer, *Die Apokryphenfrage im Ökumenischen Horizont* (Bibel in der Welt, 22), Stuttgart 1989, σελ. 26-40, Παναγιώτου Μπούμη, *Οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ κανόνος τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, Ἀθήνα 1986.

³³ Μόνον ἐδῶ χρησιμοποιεῖται εἰς ἐνικόν, πρὸς δήλωσιν ὁμάδος βιβλίων, ἐνῶ ἀλλαχοῦ ἐμφαίνει ἐπί μέρους βιβλία τῆς Γραφῆς.

ἐκείνων. Τοῦτο, ἀσφαλῶς, ἴσχυσεν εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, μέχρις οὗτο ὀλοκληρωθῆ ἡ σταδιακὴ συγγραφὴ τῆς ΚΔ καὶ παγιωθῆ ὁ «Κανὼν» τῆς, ὥστε μετ' αὐτῆς, πλέον, νά συναποτελέσῃ τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Ἐντεῦθεν εἰς τὴν ΚΔ, ἀναφέρεται ὡς ἡ **Γραφή**³⁴ ἢ τὰ **Ἱερά Γράμματα** (Β' Τιμ 315) καὶ ὄχι, βεβαίως, ὡς ἡ ΠΔ, τοῦ ὄρου «Παλαιά» ἐξυπακούοντος τὴν ἀντιδιαστολήν τῆς πρὸς τὴν «Καινὴν».

Εἰς τὴν ΠΔ, ὡς τὴν μοναδικήν, τότε, **Γραφήν** τῆς Ἐκκλησίας, γίνονται αἱ γνωσταὶ ἀλλεπάλληλοι καὶ ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς παραπομπαὶ ὑπὸ τῶν Συγγραφέων τῆς ΚΔ **γέγραπται** ἢ **ἴνα ἡ γραφή πληρωθῆ** κ.ἄ. Εἶναι δέ προφανές ὅτι αἱ ἐν λόγῳ παραπομπαὶ συνιστοῦν, συγχρόνως, καὶ ἕμμεσον μὲν, εὐγλωττον δέ μαρτυρίαν περὶ τῆς αὐθεντίας τῆς ΠΔ, ἡ ὁποία, ἄλλωστε, ἀναγνωρίζεται ὡς **θεόπνευστος** (Β' Τιμ 316) καὶ ὡς **γραφαὶ ἅγιοι** (Ρωμ 12)³⁵.

Ἀλλὰ λίαν ἐνδεικτικὴ, ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ ἐπίσης γνωστὴ συχνὴ ἐπίκλησις προφητειῶν, ἀμέσων³⁶, ἢ ἐμμέσων, τ.ἔ. «τύπων» (π.χ. Ματθ 1239) καὶ ἡ μνεῖα προσώπων (π.χ. Λουκ 1328) ἢ γεγονότων (π.χ. Ματθ 2438εξ.) τῆς ΠΔ ἐκ μέρους αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μάλιστα δέ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἄμεσος χρῆσις χωρίων τῆς, τὰ ὁποῖα αὐτολεξεῖ ἀναφέρει, παραπέμπων εἰς αὐτά. Τοῦτο, π.χ., γίνεται ἐμφανές εἰς τὴν γνωστὴν βαρυσήμαντον ἀφήγησιν περὶ τῶν πειρασμῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ³⁷, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν, ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν ἔρημον καὶ νηστεύσας ἐπὶ 40νθήμερον, δέχεται τὴν τριπλὴν ἐπίθεσιν τοῦ διαβόλου, ἐν τέλει ἐπικαλουμένου, προκειμένου νά τὸν παραπείσῃ, καὶ παρερμηνευόμενα χωρία τῆς ΠΔ, εἰσάγοντος μάλιστα ταῦτα διὰ τοῦ: **γέγραπται γάρ** (Λουκ 410εξ.), τὰ ὁποῖα εἶναι: **τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ**

³⁴ Σπανιώτερον ἀναφερομένη οὕτως (λ.χ. Μάρκ 1210, Λουκ 421, Ἰω 222, Πράξ 832, Ρωμ 43, Β' Τιμ 316, Ἰακ 28, Β' Πέτρ 120 κ.λπ.), ἐνῶ συνηθέστερον εἰς πληθυντικόν.

³⁵ Εἰς πληθυντικόν.

³⁶ Καὶ ἀπὸ τὸν Ἰ. Χριστόν ἡ ἐπίκλησις χωρίων ἐκ τῆς ΠΔ συνοδεύεται, ὡς συνηθῶς, ἀπὸ τὴν χαρακτηριστικὴν χρῆσιν τοῦ ρήματος **πληρῶ** (λ.χ. Ματθ 2654, Μάρκ 1449).

³⁷ Ματθ 41εξ., Μάρκ 112εξ καὶ Λουκ 41-13. Ἐδῶ γίνεται χρῆσις τῆς ἀφηγήσεως κατὰ Λουκᾶν.

έντελείται περί σου τοῦ διαφυλάξαι σε (Ψαλμ 9011.) καί: **ἐπί χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψης πρὸς λίθον τὸν πόδα σου**· (Ψαλμ 9012). Ὁ Χριστὸς τὸν ἀποκρούει, ἀντιτάσσει καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις χωρία τῆς ΠΔ (α΄ Δευτ 83³⁸, β΄ Δευτ 613³⁹ καὶ γ΄ Δευτ 616⁴⁰), ἐντεῦθεν ἀϋθεντικῶς ἐρμηνευόμενα, διὰ τῶν ὁποίων τὸν ἀποστομώνει.

Ἡ ἀπολύτου ἀϋθεντίας ἐρμηνεία τῆς ΠΔ ἐκ μέρους τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ ἡ κατάδειξις τοῦ βαθυτέρου νοήματός της ἐκπλήσσει τοὺς καλοπίστους ἀκροατὰς του καὶ φμῶνει τοὺς ἐχθροὺς του⁴¹.

Εἰδικώτερον τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν καὶ ἀξίαν, τὴν ἀποδιδομένην ἀπὸ αὐτὸν τὸν Ἰ. Χριστόν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ΠΔ προσδιορίζουν ὅσα, λ.χ., εἰς τὴν γνωστὴν, πλήρη σπουδαίων νοημάτων, παραβολὴν «τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου», θέτων εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Ἀβραάμ καὶ ὑπογραμμίζων οὕτω τὸν σπουδαῖον ρόλον της διὰ τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν ἐντεῦθεν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ **ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν** (Λουκ 1629).

Δέν πρέπει, ἄλλωστε, νὰ παροραθῇ ἐδῶ, ἡ βαρυσήμαντος καὶ μὴ ἐπιδεχομένη παρερμηνείαν διαρκῆς προτροπὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: **ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς**⁴², **ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ**· (Ἰω 539), ἀναφερομένου βεβαίως εἰς τὴν τότε μόνην ὑπάρχουσαν Βίβλον, τὴν ΠΔ. Εἰς τὴν αὐτὴν δέ συνάφειαν τοῦ λόγου καθορίζει αὐτὸς καὶ περαιτέρω τὴν χριστολογικὴν κατανόησιν τῆς ΠΔ, ἀλλὰ καὶ τὸν ρόλον της καὶ μάλιστα καὶ τὴν στενὴν, εἰς ἀδιάσπαστον ἐνότητα, σχέσιν της πρὸς τὴν διδασκαλίαν του, διακη-

³⁸ *...ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι τῷ ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ...*

³⁹ *Κύριον τὸν Θεόν σου φοβηθήσῃ καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.* Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ κείμενον ΠΔ ἐκδόσεων Rahlfs καὶ Π.Ἰ.Μπρατσιώτου ὑπάρχει **φοβηθήσῃ** ἀντὶ **προσκυνήσεις** τῆς ΚΔ.

⁴⁰ *Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.*

⁴¹ Χαρακτηριστικὴ περίπτωσις εἶναι π.χ. καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἐπίκλησις τοῦ Ἐξ 36, ἐπιγραμματικῶς καὶ ἀϋθεντικῶς ἐρμηνευομένη εἰς τὸ Ματθ 2231εξ.

⁴² Ὅπως εἶναι εὐνόητον πρόκειται περὶ τῆς ΠΔ.

ρύσσων: **μή δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν Μωϋσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε. εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. εἰ δέ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε;** (Ἰω 545-47).

Ὡς πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῆς χριστολογικῆς ἐρμηνείας τῆς ΠΔ ἀπὸ αὐτὸν τὸν Ἰ. Χριστὸν εἶναι ἐπίσης διαφωτιστικὴ ἢ, μετὰ τὴν ἀνάστασίν του, αὐθεντικὴ ἐφαρμογὴ τῆς, κατὰ τὴν περίφημον «πορείαν του πρὸς Ἐμμαούς» (Λουκ 2413εξ). Ἡ δὲ ἐκ μέρους του, κατὰ τὴν συνομιλίαν του πρὸς τοὺς συνοδοιποροῦντας δύο μαθητάς του, ἐφαρμογὴ τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας παρουσιάζει ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ συνδυάζει καὶ συγκεφαλαίωσιν τῶν χριστολογικῶν χωρίων τῆς ΠΔ: **καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωϋσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν διηρμήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ περὶ ἑαυτοῦ** (Λουκ 2427).

Ἐξ ἄλλου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν, πέραν τοῦ χριστολογικοῦ περιεχομένου τῆς, διδασκαλίαν τῆς ΠΔ, καταστατικὴ, βεβαίως, εἶναι «ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία»⁴³. Τοῦτο δὲ διότι ἀπὸ αὐτὸν τὸν Ἰ. Χριστὸν, συγχρόνως μὲ τὴν διακήρυξιν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου του, ὑπογραμμίζεται ἢ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν του σημασία τῆς ΠΔ, ἀποτιμᾶται ἢ ἀξία τῆς, καθορίζεται ἢ θέσις τῆς καὶ προσδιορίζεται ἐπακριβῶς ἢ σχέσις τῆς, ὡς τῆς ΠΔ, πρὸς τὴν μόλις ἐξαγορευομένην ΚΔ διὰ τοῦ: **μή νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας**⁴⁴. **οὐκ ἦλθον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι** (Ματθ 517).

Ὅθεν ἀπαραίτητον εἶναι νά διευκρινισθῇ πλήρως καὶ ὑπογραμμισθῇ ὅτι ἡ ΠΔ, ἢ διὰ μέσου τῶν θεοπνεύστων ὀργάνων τῆς θείας Ἀποκαλύψεως καὶ τοῦ ἐνδεικτικοῦ των διὰ τοῦ **τάδε λέγει Κύριος**, μέχρι τότε ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν **περιούσιον λαόν** τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνον δέν καταργεῖται⁴⁵, ἀλλ' εἴτε ἐπικυροῦ-

⁴³ Ἐδῶ συμφώνως πρὸς τὸ Ματθ 5-7.

⁴⁴ Ὑπενθυμίζεται ὅτι οἱ λόγοι αὐτοὶ προϋποθέτουν τὴν προμνημονευθεῖσαν γνωστὴν τριμερῆ ἰουδαϊκὴν διάκρισιν τῆς ΠΔ εἰς Νόμον, Προφήτας καὶ Ἁγιογγραφα, ὥστε ἡ ἐδῶ ἀναφορὰ τῶν δύο πρώτων καὶ θεμελιωδῶν μερῶν νά ἐμφαίνῃ τὴν ὅλην ΠΔ.

⁴⁵ Ὁ λόγος περὶ ΠΔ καθ' ὅλου καὶ τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν τῆς καὶ ὄχι τῶν, ὡς ἤδη ἐλέχθη, προσκαίρου ἰσχύος τελετουργικῶν διατάξεων τῆς νομοθεσίας τῆς.

ται, ὡς ἔχει, εἴτε ἀναθεωρεῖται⁴⁶ εἴτε συμπληροῦται καί ὀλοκληροῦται⁴⁷ ἀπό τήν ΚΔ, ὅχι, πλέον, διά τοῦ **τάδε λέγει Κύριος**, ἀλλά διά τοῦ ἐκφράζοντος τήν ἀπόλυτον θεῖαν αὐθεντίαν **ἐγώ δέ λέγω** τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Ἐπισημαίνεται δέ ὑπ' αὐτοῦ τό ἀνέκκλητον τῆς ἰσχύος ὅσων μόλις ἐξετέθησαν περί τῆς ΠΔ εἰς τήν μονοσήμαντον ἐντονωτάτην προειδοποίησίν του πρὸς τοὺς διά μέσου τῶν αἰώνων πιστούς του: **ἀμὴν γάρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. Ὅς ἐάν οὖν λύσῃ μία τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων καί διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὅς δ' ἂν ποιῆσῃ καί διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν** (Ματθ 518-19).

Μάλιστα ἡ ΠΔ περιβάλλεται ἀπὸ ἐκεῖνον μέ τό αἰώνιον καί ὑποχρεωτικόν κῦρος τῆς θείας αὐθεντίας του, ἀρμοζόντως ἀναβιβαζομένη εἰς συμπάρεδρον τῆς ΚΔ. Παύει δ' ἐφ' ἐξῆς ὁ περιορισμός της νά εἶναι ἡ κατὰ προνόμιον **Γραφή** ἐνός μόνου λαοῦ, καί ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ κληροδοτεῖται πλέον εἰς τήν Ἐκκλησίαν, ὡς τόν νέον **λαόν περιούσιον** τοῦ Θεοῦ (Τίτ 214), περιλαμβάνοντα, ὅμως, ἐν δυνάμει **πάντα τά ἔθνη** (Λουκ 2447).

Ἐντεῦθεν οἱ Ἀπόστολοι καί ὁ κύκλος τῶν συνεργατῶν των, κατὰ τό πρότυπον καί τήν διδασκαλίαν τοῦ Ἰ. Χριστοῦ⁴⁸, τήν χρησιμοποιοῦν εἰς τό ἔργον τοῦ εὐαγγελισμοῦ, συμφώνως πρὸς τήν ἐπιταγήν του, ὀλίγον πρό τῆς ἀναλήψεώς του: **Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τά ἔθνη...**(Ματθ 2819), ὅπως καταδεικνύει ἡ χαρακτηριστική περίπτωσις τοῦ **Αἰθίοπος εὐνούχου** δυ-

⁴⁶ Χαρακτηριστική εἶναι π.χ. ἡ περίπτωσις τοῦ Μάρκ 102εξ, ὅπου ὁ Ἰ. Χριστός ἐξηγεῖ τόν λόγον ὑπάρξεως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος δύο διαφόρων τοποθετήσεων τῆς ΠΔ καί, ἐν συνεχείᾳ, λύει τό δίλημμα μέ τήν θεῖαν αὐθεντίαν του.

⁴⁷ Αὐτήν τήν ἔννοιαν ἔχει τό **πληρῶσαι** (Ματθ 517).

⁴⁸ Βλ. σχετικῶς τήν μαρτυρίαν τοῦ Λουκᾶ: **οὗτοι οἱ λόγοι οὐς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὧν σὺν ὑμῖν, ὅτι δεῖ πληρωθῆναι πάντα τά γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως καί προφήταις καί ψαλμοῖς περὶ ἐμοῦ. τότε διήνοιξεν αὐτῶν τόν νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς, καί εἶπεν αὐτοῖς ὅτι οὕτω γέγραπται καί οὕτως ἔδει παθεῖν τόν Χριστόν καί ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καί κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καί ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τά ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. ὑμεῖς δέ ἐστε μάρτυρες τούτων** (2444-48).

νάστου Κανδάκης (Πράξ 827εξ), κατηχηθέντος εἰς Χριστόν, μέ βάσιν τήν, προσφιλεστάτην ἤδη εἰς τήν Ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, προφητείαν τοῦ Ἡσαίου (5213εξ), τήν ἀναφερομένην εἰς τό πάθος τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ὡς **ὁ παῖς** (δούλος) τοῦ **Κυρίου**. Ἐξυπακούεται, βεβαίως, ὅτι ἡ ΠΔ, ὡς ἡ **Γραφή** ἢ τὰ **Ἱερά Γράμματα**, διαδραματίζει ρόλον ἀποφασιστικόν εἰς τό νά γνωρίσουν οἱ πιστοί, ἤδη ἀπό τῆς τρυφερωτέρας ἡλικίας των, τήν κατά Χριστόν σοφίαν, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Παῦλος πρὸς τόν Τιμόθεον⁴⁹, τονίζων καί τήν καθ' ὅλου σπουδαίαν σημασίαν τῆς **Γραφῆς**, τ.ἔ. τῆς ΠΔ: **πᾶσα γραφή θεόπνευστος καί ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τήν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθόν ἐξηρτισμένος** (Β' Τιμ 316-17).

η'

Ἰδιάζουσα σημασία καί ἐξαιρετικόν ἠθικόν, ἀλλά καί κοινωνιολογικόν ἐνδιαφέρον ἐντοπίζεται εἰς σειράν ὄλην σπουδαίων διατάξεων τῆς ΠΔ, ἐπὶ τῶν ὁποίων θεωρεῖται ἀπαραίτητον, ἔστω καί δειγματοληπτικῶς, νά στραφῇ ἡ προσοχή.

Προηγουμένως ὁμως δέν πρέπει νά παροραθῇ ἡ περίπτωσις τῆς, ὡς πιστεύομεν, ρηξικελεύθου 10¹⁵ καί τελευταίας ἐντολῆς τοῦ «Δεκαλόγου». Τοῦτο διότι διαφοροποιεῖται ἔναντι τῶν ἐννέα προηγουμένων, δεδομένου ὅτι ἀναφέρεται εἰς αὐτόν τόν ἔσω ἄνθρωπον καί τήν χαλιναγώγησιν τοῦ «ἐπιθυμητικοῦ» του, ὡς τήν ρίζαν τοῦ κακοῦ: **οὐκ ἐπιθυμήσεις... ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστὶ** (Ἐξ 2017, Δευτ 521). Σαφῶς δέ ἡ ἐν λόγῳ ἐντολῇ ἀποτελεῖ τό προανάκρουσμα τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπεκτείνοντος τήν ἐντολήν **οὐ μοιχεύσεις** (Ἐξ 2013) τοῦ «Δεκαλόγου» διὰ τοῦ: **... πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τό ἐπιθυμήσαι αὐτήν ἤδη ἐμοιχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ** (Ματθ 528)⁵⁰.

Ἄλλ' ἤδη χαρακτηριστικώτατα δείγματα ἀπό τὰς προαναφερθείσας σπουδαίας διατάξεις τῆς ΠΔ, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν εἰς τήν προστασίαν τῶν ἀνθρωπίνων δικαίωμάτων καί μάλιστα

⁴⁹ *σὺ δέ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καί ἐπιστῶθης, εἰδὼς παρά τίνος ἔμαθες, καί ὅτι ἀπό βρέφους τὰ ἱερά γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ* (Β' Τιμ 314-15).

⁵⁰ Βλ. σχολιασμόν τοῦ **οὐκ ἐπιθυμήσεις** εἰς Ρωμ 77.

τήν πρόνοιαν διά τούς αδυνάτους: **καί προσήλυτον οὐ κακώσετε, οὐδέ μή θλίψητε αὐτόν· ἦτε γάρ προσήλυτοι ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. πᾶσαν χήραν καί ὄρφανόν οὐ κακώσετε· ἐάν δέ κακία κακώσητε αὐτούς, καί κεκράξαντες καταβοήσωσι πρὸς με, ἀκοῇ εἰσακούσομαι τῆς φωνῆς αὐτῶν καί ὀργισθήσομαι θυμῷ...**([~]Εξ 2221-23). Καί περαιτέρω: **ἐάν δέ ἀργύριον ἐκδανείσης τῷ ἀδελφῷ τῷ πενιχρῷ παρά σοί, οὐκ ἔση αὐτόν κατεπείγων, οὐκ ἐπιθήσεις αὐτῷ τόκον. ἐάν δέ ἐνεχύρασμα ἐνεχυράσης τό ἱμάτιον τοῦ πλησίον, πρό δυσμῶν ἡλίου ἀποδώσεις αὐτῷ· ἔστιν γάρ τοῦτο περιβόλαιον αὐτοῦ, μόνον τοῦτο τό ἱμάτιον ἀσχημοσύνης αὐτοῦ· ἐν τίνι κοιμηθήσεται; ἐάν οὖν καταβοήσῃ πρὸς με, εἰσακούσομαι αὐτοῦ· ἐλεήμων γάρ εἰμί.** ([~]Εξ 2225-26). Ἀλλά καί περὶ τῶν μισθωτῶν λαμβάνεται πρόνοιαν: **καί οὐ μή κοιμηθήσεται ὁ μισθός τοῦ μισθωτοῦ σου παρά σοί ἕως πρωῖ** (Λευ 1913β).

Ὅπωςδήποτε λίαν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι καί αἱ ἔχουσαι αἰώνιον κῦρος διατάξεις αἱ ὑπογραμμίζουσαι τό καθῆκον προασπίσεως τῆς δικαιοσύνης καί τό ἀνεπηρέαστον τῆς ἀποδόσεώς της ὑπὸ τῶν κρινόντων: **οὐ παραδέξῃ ἀκοήν ματαίαν. οὐ συγκαταθήσῃ μετὰ τοῦ ἀδίκου γενέσθαι μάρτυς ἄδικος. οὐκ ἔση μετὰ πλειόνων ἐπὶ κακία... ὥστε ἐκκλίνει κρίσιν.**([~]Εξ 231-2) ἐν συνεχείᾳ δέ: **οὐ διαστρέψεις κρίμα πένητος ἐν κρίσει αὐτοῦ. ἀπό παντός ρήματος ἀδίκου ἀποστήσῃ· ἀθῶν καί δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς καί οὐ δικαιώσεις τόν ἀσεβῆ ἔνεκεν δώρων.** ([~]Εξ 236-7) καί προσθέτει τήν βαρυσήμαντον διαχρονικὴν ὑποθήκην: **καί δῶρα οὐ λήψῃ· τά γάρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμούς βλεπόντων καί λυμáινεται ρήματα δίκαια** ([~]Εξ 238).

Εἰς τήν αὐτὴν ἐνότητα ἐντάσσονται καί αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τήν βοήθειαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τά κτήνη τοῦ ἐχθροῦ του. Ἐπανερχόμενος δέ εἰς τήν προμνημονευθεῖσαν προστασίαν τοῦ προσηλύτου ([~]Εξ 2221), ζωηράν ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ θεμελίωσις τῆς ἰδιαιτέρας μερίμνης πρὸς αὐτούς, δηλ. πρὸς τούς ξένους μετανάστας, ἀνακαλῶν εἰς τήν μνήμην τῶν Ἰσραηλιτῶν τήν ψυχολογικὴν των κατάστασιν ὅτε εὐρέθησαν ἐν Αἰγύπτῳ ὡς μετανάσται: **καί προσήλυτον οὐ θλίψετε· ὑμεῖς γάρ οἴδατε τήν ψυχὴν τοῦ προσηλύτου· αὐτοὶ γάρ προσήλυτοι ἦτε ἐν γῇ Αἰγύπτῳ** ([~]Εξ 239). Προφανῆς εἶναι ἡ ἐπίδρασις ἰδία τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου ἐπὶ τοῦ χαρακτηριζομένου ὡς «Σιδηροῦ Κανόνος»:...**ὁ μι-**

σείς, μηδενί ποιήσης (Τωβ 415) τό προεξαγγέλον τόν ὑπέροχον «Χρυσοῦν Κανόνα» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: **καθώς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καί ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως** (Λουκ 631).

Δέν εἶναι δυνατόν νά παρασιωπηθῇ ἐν προκειμένῳ τί προβλέπει ἡ ΠΔ διά τήν δουλείαν, περὶ τῆς ὁποίας ἀπλή νύξις ἐγένετο ἀνωτέρω: **ἐάν κτήσῃ παῖδα Ἑβραῖον, ἕξ ἔτη δουλεύσει σοι τῷ δέ ἑβδόμῳ ἔτει ἀπελεύσεται ἐλεύθερος δωρεάν** (᾽Εξ 212)⁵¹.

Ἐν τέλει τῆς παρουσίας ἐνότητος ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι δύο εἰσέτι περιπτώσεις. Ἡ πρώτη ἀφορᾷ εἰς τήν εὐεργετικήν σημασίαν τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου, βαθμιαίως ἐκτιθεμένην: **ἕξ ἡμέρας ποιήσεις τά ἔργα σου, τῇ δέ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀνάπαυσις, ἵνα ἀναπαύσῃται ὁ βούς σου καί τό ὑποζύγιόν σου, καί ἵνα ἀναψύξῃ ὁ υἱός τῆς παιδίσκης σου καί ὁ προσήλυτος** (᾽Εξ 2312).

Ἡ δευτέρα περίπτωση ἀποκαλύπτει τήν πρωτοποριακήν μέριμναν διά τοὺς ἐνδεεῖς ἀλλά καί διά τὰ μὴ οἰκόσιτα ζῶα: **ἕξ ἔτη σπερεῖς τήν γῆν σου καί συνάξεις τά γενήματα αὐτῆς· τῷ δέ ἑβδόμῳ ἄφεςιν ποιήσεις καί ἀνήσεις αὐτήν, καί ἔδονται οἱ πτωχοί τοῦ ἔθνους σου, τά δέ ὑπολειπόμενα ἔδεται τά ἄγρια θηρία. οὕτως ποιήσεις τόν ἀμπελώνά σου καί τόν ἐλαιώνά σου** (᾽Εξ 2310-11). **καί ἐκθερίζοντων ὑμῶν τόν θερισμόν τῆς γῆς ὑμῶν, οὐ συντελέσετε τόν θερισμόν ὑμῶν τοῦ ἀγροῦ σου ἐκθερίσαι, καί τά ἀποπίπτοντα τοῦ θερισμοῦ σου οὐ συλλέξεις. καί τόν ἀμπελώνά σου οὐκ ἐπανατρυγήσεις, οὐδέ τοὺς ῥώγας τοῦ ἀμπελώνός σου συλλέξεις· τῷ πτωχῷ καί τῷ προσηλύτῳ καταλείψεις αὐτά** (Λευ 199-10), καί ἐν κατακλειδί ἡ αὐθεντία τῆς διατάξεως αὐτῆς ὡς καί ἀπασῶν τῶν προηγηθειῶν: **ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός ὑμῶν** (Λευ 1910).

Περί τοῦ ὅτι αἱ διατάξεις αὗται ἐφηρμοζοντο, μαρτυρεῖ χαρακτηριστικῶς καί τό Βιβλίον Ρούθ (κεφ 2).

θ´

Ἡ ἐπιστροφή εἰς τόν ὅρον **ἐντολή** κρίνεται, ἐδῶ, ἀπαραίτητος, διά νά γίνουν, ἐν τάχει, ἀναγκαῖαι συμπληρωματικά διευκρινίσεις. Ὅσακις, λοιπόν, ὁ Ἰ. Χριστός χρησιμοποιεῖ τόν ὁ-

⁵¹ Βλ. πλείονα δι' ὄλην τήν ἐνότητα, Π.Ι.Μπρατσιώτου, *Ἡ κοινωνική σημασία τῆς ΠΔ*.

ρον προκειμένου περί τῆς ΠΔ, ἀναφέρεται ἐν πρώτοις εἰς ἐντολήν τοῦ «Δεκαλόγου» (π.χ. Ματθ 153, Μάρκ 79), ἔπειτα δέ μεταχειρίζεται τόν ὅρον καί πρὸς δήλωσιν ἠθικῆς διατάξεως τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας (π.χ. Ματθ 2236εξ., Μάρκ 1228εξ.) ἐνῶ ἐπίσης τόν χρησιμοποιεῖ, προκειμένου νά δηλώσῃ, ἀδιακρίτως, **ἐντολάς** τοῦ «Δεκαλόγου» καί τὰς προμνημονευθείσας διατάξεις (π.χ. Ματθ 1918-19). Τὰς ἐν λόγῳ **ἐντολάς** ἀναγνωρίζει ὡς θείας, ἐνίοτε δέ μέ τήν ρητὴν ἔνδειξιν **ἐντολή τοῦ Θεοῦ** (π.χ. Ματθ 153εξ., Μάρκ 78εξ.)⁵². Μάλιστα τήν τοιαύτην **ἐντολήν** ἀντιδιαστέλλει σαφῶς, ὅσον καί χαρακτηριστικῶς, ἀπὸ ἐκείνην, τήν ὁποίαν **ἐνετείλατο Μωϋσῆς** (Μάρκ 103εξ.), ὑποδηλών, οὕτω, ὅτι ὑφίσταται οὐσιωδεστάτη διαφορὰ μεταξύ τῆς θείας καί αὐτῆς. Ἡ μὲν διαθέτει αἰωνίως ὑποχρεωτικόν κῦρος καί ὁ Ἰ. Χριστός, εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν, τό ἐξαίρει καί ἀθηντικῶς τό ἐπιβεβαιοῖ, ἡ δέ, παραχωρηθεῖσα διὰ τήν **σκληροκαρδίαν** τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἔχει πρόσκαιρον τήν ἰσχύν καί διὰ τοὺς πιστοὺς, κατ' οὐσίαν, τήν καταργεῖ, καί ὄχι ἀπλῶς μόνον τήν ἀναθεωρεῖ⁵³.

Ὅμως, ὁ Ἰ. Χριστός εἶναι καί ἀναφανδόν ἀπορριπτικός, ὅταν στρέφεται ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι **κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων** (Μάρκ 73), ἀποδεικνύονται ταῦτοχρόνως ὡς οἱ **παραβαίνοντες καί ἀκυροῦντες τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ** (Ματθ 153,6). Περί αὐτῶν δέ ὁ Ἰ. Χριστός λέγει: **καλῶς προεφήτευσεν περὶ ὑμῶν, Ἡσαΐας** (2913) **λέγων· ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν καί τοῖς χεῖλεσί με τιμᾶ, ἡ δέ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δέ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων** (Ματθ 157-9). **Ἀφέντες γάρ τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ κρατεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, ... ἀθετεῖτε τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε** (Μάρκ 78εξ.).

Συνοψίζοντες ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν περὶ τῆς στάσεως

⁵² Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐν προκειμένῳ χρῆσις ὑπὸ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ τῶν ρημάτων: **οἶδα, πορεύομαι, τηρῶ** ἢ, πάλιν, **λύω, παραβαίνω, ἀκυρῶ, ἀθετῶ, ἀφίημι** κ.λ.π.

⁵³ Τοῦτο, βεβαίως, οὐδόλως σημαίνει ὅτι ἀπὸ τόν Ἰ. Χριστόν ὑποτιμᾶται ὁ Μωϋσῆς, διότι εἰς πάμπολλα χωρία ἐξαίρεται ὡς νομοθέτης, ἀναφερόμενος, μάλιστα, ἐναλλάξ μετὰ τοῦ θεοῦ νομοθέτου, ὡς λ.χ. συμβαίνει εἰς τό Μάρκ 79εξ.

αὐτοῦ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ ἔναντι τῆς ΠΔ, εἶναι δυνατόν, ἐν συμπεράσματι, νά ὑπογραμμισθῇ ὅτι, πᾶν ὅ,τι ἀπέβη αὕτη καί διὰ τήν Ἐκκλησίαν, ὀφείλεται προεχόντως εἰς τόν Ἰ. Χριστόν. Ἀπό Αὐτόν ἐκπηγάξει ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἀφθίτου αὐθεντίας τῆς ἀντλεῖ αὕτη τό ἀναντικατάστατον καί, διὰ τούς ἐχομένους τῆς ὀρθῆς πίστεως, ὄντως ἀδιαφιλονίκητον, ὅπως ὅποτε δέ ἀπαράιτητον τῆς παρουσίας τῆς εἰς τήν ὅλην ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας του· ἀνεδείχθη εἰς θέσιν περιόπτου, ἐπιβλητικῆν καί αὐτόχρονα μοναδικῆν, ὡς ἡ, μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῆς ΚΔ, **Γραφή** τῆς. Πρὸ παντός δέ Ἐκεῖνος, ὡς τό κέντρον καί ὁ τελικός στόχος τῆς προφητείας, κατέδειξεν τό εὖρος καί πλάτος, τόν πλοῦτον καί τήν δύναμιν τῶν ἀμέσων καί ἐμμέσων προφητειῶν τῆς, τὰς κατηύγασεν καί προσδιώρισεν τήν χριστολογικὴν των κατανόησιν. Ἄπαξ δέ διὰ παντός καθώρισεν τήν εἰς ἐνιαίαν Ἁγίαν Γραφήν ἀδιάσπαστον ἐνότητα τῆς ΠΔ καί τοῦ Εὐαγγελίου του, ὡς τῆς διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καί τῆς ἀναστάσεώς του κυρωθείσης ΚΔ του, διαγράψας τὰς γενικὰς γραμμάς τῆς εἰδικωτέρας σχέσεώς των καί τοῦ ρόλου ἐκατέρας τούτων, ὥστε ἡ μὲν ΠΔ νά συνιστᾷ τήν θεμελιώδη προϋπόθεσιν τῆς ΚΔ, αὕτη δέ νά ἀποτελῇ ὄχι μόνον τήν συμπλήρωσιν τῆς, ἀλλὰ καί τήν κλεῖδα τῆς αὐθεντικῆς κατανοήσεώς τῆς, ὅπως ἀνέπτυξαν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας⁵⁴.

Τό ἐπιστέγασμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ ἀξιολογήσεως τῆς ΠΔ εὐρίσκεται, ἀσφαλῶς, εἰς τήν περίφημον συζήτησιν του μέ τόν Γραμματέα⁵⁵, ὁ ὁποῖος, ἄνευ περιστροφῶν, τόν ἐρωτᾷ ποίαν θεωρεῖ, κατ' ἀξίαν, ὡς πρώτην καί μεγάλην **ἐντολήν**⁵⁶. Βεβαίως τό καίριον τοῦτο ἐρώτημα ἀναφέρεται, κατ' ἀρχήν, εἰς τὰς **Γραφάς** (ΠΔ). Ὅμως, εἰς τήν πραγματικότητα, ὁ Γραμματεὺς ἐπιζητεῖ δι' αὐτοῦ νά διακριβώσῃ τό ἀκριβές θεμελιῶδες περιεχόμενον τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰ. Χριστοῦ· νά διαπιστώσῃ τί, κατ' ἐξοχήν, ἀντιπροσωπεύει πλήρως τήν ἰδιαιτερότητα τῆς καινο-

⁵⁴ Βλ. ἡδη **Π.Ι.Μπρατιώτου**, Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καί ἡ μετάφρασις τῶν Ὁ, (ἐν: Θεολογία, ἐφ' ἐξῆς Θ. τόμ.3, 1925), σελ.189-216. Βλ. καί κατωτέρω.

⁵⁵ Εἰς τὰ οὐσιώδη ἀναφέρεται καί ἀπό τούς τρεῖς συνοπτικούς (Ματθ 2234-40, Μάρκ 1228-34 καί Λουκ 1025-28).

⁵⁶ Ματθ 2238, ὅπου ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς ἀποτελεῖ ἀπόφανσιν αὐτοῦ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ.

φανοῦς διδασκαλίας του καί ἐκφράζει ἀπολύτως τήν πεμπτουσίαν της.

Διά νά ἀπαντήσῃ εἰς αὐτό τό ὄντως κρίσιμον διερευνητικόν ἐρώτημα ὁ Ἰ. Χριστός, χαρακτηριστικώτατα ἐν προκειμένῳ, προσφεύγει ἀμέσως εἰς αὐτήν τήν ΠΔ. Ἀπό αὐτήν ἐπιλέγει, ὡς τήν ἀπάντησίν του, ὅ,τι συνιστᾷ τήν κορωνίδα τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας της καί ἀποτελεῖ, συγχρόνως, τό ἀπαύγασμα τῆς πνευματικῆς προσωποκρατικῆς θρησκείας της ἀλλά καί ὅ,τι ἅμα εἶναι τό κέντρον τῆς ὑπερόχου καινῆς διδαχῆς του, τό εὐγενές βαθύτερον νόημα τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἡ συνισταμένη του. Πρόκειται περὶ τῶν Δευτ 64-5 καί Λευ 1918. Ἡ ἀφοπλιστικῆ εὐθύτης, σαφήνεια καί πληρότης⁵⁷ τῆς καιρίας ἀπαντήσεως τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, διαλύουσα πᾶσαν ἀμφιβολίαν καί παραμερίζουσα, διά μιᾶς, τήν προηγουμένως ἐμφανῆ ἐπιφυλακτικότητα τοῦ Γραμματέως, ἱκανοποιεῖ αὐτόν ἀπολύτως καί μάλιστα τόν ὀδηγεῖ εἰς τό νά σπεύσῃ αὐθορμήτως νά ὑπερθεματίσῃ ἀλλά καί τοῦ προξενεῖ πραγματικόν ἱερόν δέος⁵⁸. Χάριν ἀμεσότητος παρατίθεται, ἐδῶ, ἡ βαρυσήμαντος σχετικῆ περικοπή, ὅπως τήν παραδίδει ὁ Μάρκος 1228-34: **καί προσελθὼν εἰς τῶν γραμματέων, ἀκούσας αὐτῶν συζητούντων, ἰδὼν ὅτι καλῶς αὐτοῖς ἀπεκρίθη, ἐπηρώτησεν αὐτόν· ποία ἐστὶ πρώτη πάντων ἐντολή; ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη αὐτῷ ὅτι πρώτη πάντων ἐντολή· ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν Κύριος εἷς ἐστι. καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. Αὕτη πρώτη ἐντολή. Καὶ δευτέρα ὁμοία, αὕτη· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Μείζων τούτων ἄλλη ἐντολή οὐκ ἔστι. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ γραμματεὺς· καλῶς, διδάσκαλε! ἐπ' ἀληθείας εἶπας ὅτι εἷς ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ· καὶ τό ἀγαπᾶν αὐτόν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς συνέσεως καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, καὶ τό ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν πλείον**

⁵⁷ Ἀσφαλῶς εἰς τὰς δύο ταύτας ἐντολάς ἐμπεριέχεται τό, μὴ ρητῶς μνημονευόμενον, ὑπέροχον **ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν** (π.χ. Ματθ 544, Λουκ 627-35).

⁵⁸ Λίαν ἐνδεικτικὸν εἶναι ὅτι ὁ Γραμματεὺς ἀρχικῶς ἀπευθύνεται ἄνευ οἰασδῆποτε προσφωνήσεως πρὸς τὸν Ἰ. Χριστόν, μετὰ ὅμως τήν ἀπάντησιν ἐκείνου τὸν προσφωνεῖ διὰ τοῦ ἰδιαίτερος τιμητικοῦ **Διδάσκαλε**, ὑπονοῶν ὅτι τὸν ἀποδέχεται καὶ ὡς τὸν προσωπικόν του.

ἔστι πάντων τῶν ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν. Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

ι´

Διὰ τὸν πληρέστερον καθορισμὸν τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῆς ΠΔ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τῆς ἐν γένει σημασίας καὶ ἀξίας της, ὡς τοῦ, κατὰ σειρὰν ἀρχαιότητος ἀλλὰ καὶ λογικῆς, πρώτου μέρους τῆς Ἀγ. Γραφῆς τῶν Χριστιανῶν, θά ἦτο περαιτέρω ἀπαραίτητον νὰ ἐπισημανθοῦν καί, μόνον ἐπιγραμματικῶς, νὰ ἀναφερθοῦν τὰ θεμελιωδέστερα τῶν σημείων, ὅπου εἶναι καταφανῆς ἢ πολλαχῶς διαπιστουμένη προσφορὰ της. Πρέπει δέ νὰ καταστή σαφές, ὅτι ἡ τοιαύτη συμβολή της εἶναι πολὺπλευρος, ἐκτεταμένη καὶ οὐσιώδης, θά ἦτο δέ δυνατόν, ἤδη ἐδῶ, νὰ χαρακτηρισθῆ καὶ ὡς πράγματι βαρυσήμαντος. Ἐντεῦθεν θεωρεῖται εὐνόητον, ὅτι ἡ ἐμπρέπουσα διεξοδικωτέρα διερεύνησις καὶ ἀκριβοδικαία ἀποτίμησις της ἐκφεύγει τοῦ πλαισίου τῆς παρουσίας συντόμου ἐκθέσεως καὶ ὑπαγορεύει ἀντίστοιχον αὐτοτελεῆ μελέτην.

Ἦθεν ἀπομένει ἐδῶ ἀπλῶς νὰ προσδιορισθοῦν, κατ' ἀρχὴν, αἱ δύο βασικαὶ περιοχαί, ὅπου ἐντοπίζεται ἡ σπουδαία συμβολή τῆς ΠΔ. Αἱ ἐν λόγῳ δέ περιοχαί εἶναι ἀφ' ἑνός ἢ ἐιδικωτέρῳ, ἀφορῶσα εἰς αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστιανισμόν καθ' ὅλου, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ γενικωτέρῳ, ἀναφερομένη εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Πολιτισμοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν, σημειωτέον, ἀπέτελεσεν πραγματικὴν μεγάλην καμπήν. Ἐπιβάλλεται, ὅμως, ἔστω μόνον νὰ κατονομασθοῦν τὰ κυριώτερα τῶν ὄσων ρηξικελεύθων καὶ ἐκ τῶν θεμελιωδεστάτων συνεισέφερον ἀποκλειστικῶς ἡ ΠΔ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστιανισμόν ἐν γένει. Μὲ γνώμονα δέ τὴν πρὸς αὐτὰ σχέσιν τῆς ΚΔ, διακρίνονται δύο κύριαι ὁμάδες.

Εἰς τὴν πρώτην τῶν ὁμάδων ἐντάσσονται ὅσα ἡ ΚΔ ἐκδέχεται ὡς ἤδη δεδομένην Θεῖαν Ἀποκάλυψιν, ἀπολαύουσαν αἰωνίου κύρους, ὥστε ἐντεῦθεν νὰ τὰ προὑποθέτῃ ὡς ἀκριβῶς ἔχουν, ἐνίοτε παραπέμπουσα εἰς αὐτά, μετὰ ἢ ἄνευ αὐθεντικῆς ἐρμηνείας ὠρισμένων σημείων ἐκ μέρους αὐτοῦ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ ἢ τινος τῶν Ἀποστόλων.

Ἐν προκειμένῳ, λοιπόν, ὑπενθυμίζεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία παρέλαβεν ἀπ' εὐθείας ἀπό τήν ΠΔ καί διετήρησεν ἀναλλοιώτους, μεταξύ τῶν ἄλλων θεμελιωδῶν⁵⁹, α) τήν Μονοθεΐαν⁶⁰, καί τήν ἐν ειδικωτέρα ἐννοία Θεολογίαν (Οὐσία, Ἰδιώματα καί Ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, θεωρουμένου καί ὡς τοῦ ὑψίστου ἠθικοῦ ἀγαθοῦ). β) τήν Κοσμολογίαν (Δημιουργία τοῦ Σύμπαντος Κόσμου, Κυβέρνησις καί Πρόνοιά του). γ) τήν Ἀνθρωπολογίαν καθ' ὅλου μέ τά συμπαρομαρτοῦντα (ὡς ἡ **κατ'εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ** Δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἀνδρός καί γυναικός τό Θεοσύστατον τοῦ Γάμου· ἡ Θέσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τήν Δημιουργίαν ἢ Σχέσις του πρὸς τόν Θεόν, τόν Κόσμον καί τά ἐπί μέρους δημιουργήματα· ἡ κατά φύσιν Ἀδελφοσύνη ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, μή διευκολύνουσα τήν διάκρισιν φύλων, φυλῶν καί τάξεων, ἀντιθέτως δέ θεμελιούσα τήν Ἰσότητα καί Ἰσοτιμίαν ἀπάντων). δ) Τά περὶ τοῦ Ἀοράτου Κόσμου (Ἀγγέλων καί Διαβόλου)· τῆς ἐπελάσεως τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ εἰς τήν ἀνθρωπότητα (λόγω τῆς παρakoῆς τοῦ ἀνθρώπου), μέ ἄμεσον ἐπακόλουθον τήν εἰσβολήν τοῦ φυσικοῦ κακοῦ (ἀσθενείας καί θανάτου) εἰς τόν ἄνθρωπον καί τήν ἀναπότρεπτον ἐπέκτασίν του εἰς τόν περιβάλλοντα κόσμον. ε) Περαιτέρω τὰς Ἡθικάς Ἐννοίας (ἁμαρτίαν, μετάνοιαν, συγγνώμην, εὐλογίαν ἢ, πάλιν, δικαιοσύνην, ἀλήθειαν, πιστότητα, εὐσπλαγχνίαν, κοινωνικήν δικαιοσύνην, τήν τριπλῆν ἀγάπην τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεόν, τόν ἑαυτὸν του καί τόν πλησίον, μάλιστα δέ τόν Δεκάλογον, περὶ τοῦ ὁποίου ἤδη ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

Εἶναι ἐν προκειμένῳ λίαν ἐνδεικτικόν τό γεγονός, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ἀμυνομένη ἐναντίον τῶν αἰρέσεων καί διατυποῦσα τό Σύμβολον τῆς Πίστεώς της, προκειμένου νά θέσῃ τήν θεμελιωδεστέραν προϋπόθεσίν του, προσέφυγεν εἰς τήν ΠΔ, ἐκ τῆς ὁποίας παρέλαβεν τόν ἐναρκτήριο στίχον τῆς⁶¹, ἀπαρχὴν δέ ἅμα τῆς ὅλης Ἀγ. Γραφῆς καί διετύπωσεν τό βαρυσήμαντον

⁵⁹ Δέν εἶναι δυνατή, δι' εὐνοήτους λόγους, ἡ παράθεσις χωρίων ἀφορώντων εἰς συχνάκις ἀναφερόμενον θέμα ἢ ἐννοίαν τῆς ΠΔ.

⁶⁰ Ἀλλά περὶ τῆς Μονοθεΐας πρόδηλος εἶναι ἡ ἀνάγκη νά ἐπανέλθωμεν ἀναλυτικώτερον αὐτοτελῶς.

⁶¹ Γεν 11: **Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τόν οὐρανόν καί τήν γῆν.**

α' ἄρθρον **Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν πατέρα, παντοκράτορα, ποιη-
τὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς...**

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ομάδα περιλαμβάνονται ὅσα ἡ ΠΔ κληροδοτεῖ εἰς τὴν ΚΔ, ἀναδεικνύουσα ταῦτα ὡς τὴν ἀπα-
ραίτητον καὶ ἀπαρασάλευτον βάσιν καὶ σταθερόν θεμέλιον τῆς
περαιτέρω ἀναπτύξεώς των ἀπὸ αὐτὴν, ὅπως εἶναι π.χ. τὰ περὶ
τοῦ Θεοῦ ὡς Προσώπου, καί, ὡς φρονοῦμεν, τοῦ Τριαιδικοῦ,
ὑποφώσκοντος καὶ προτυπουμένου ἤδη εἰς α) τὴν, ἄλλως ἀνερ-
μήνευτον, χρῆσιν τοῦ πληθυντικοῦ⁶² ἐν συνδυασμῶ πρὸς
τόν ἐνικόν εἰς τὰ κεφ. Γεν 1-3 κ.ἄ., ὑποδηλουμένου δὲ καὶ εἰς β)
τὴν, κατὰ τὸ Γεν 18, μυστηριώδη παρουσίαν τῶν Τριῶν
Ἀγγέλων (μέ μόνον τόν ἕνα ἐξ αὐτῶν ὀμιλοῦντα, ἀλλὰ καὶ
προσφωνούμενον ὑπὸ τοῦ φιλοξενούντος αὐτοῦς Ἀβραάμ), ἔτι
δὲ καὶ εἰς γ) τόν Τρισάγιον Ὑμνον τοῦ ὁράματος τοῦ
Ἡσαΐου (61εξ).

Ἐπιπροσθέτως εἰς τὴν ομάδα ταύτην ἐντάσσονται τὰ περὶ
τοῦ **Πνεύματος Θεοῦ** καὶ τῆς **Σοφίας** (ὑποστατικοποιουμένης εἰς
τὴν σοφιολογικὴν γραμματείαν). Τὰ περὶ **Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου**
(Δαν 713εξ.), **Βασιλείας τοῦ Θεοῦ** (Ἔξ 1518, Δαν 244, 713εξ., πρβλ.
Ψαλμ 937, 237εξ., 976, 981, 10219, Ἡσ 61εξ κ.ἄ.). Μάλιστα δὲ τὰ
περὶ **Μεσσίου, Δούλου τοῦ Κυρίου** καὶ γενικῶς αἱ Χριστολο-
γικαὶ προτυπώσεις⁶³, Προφητεῖαι, Ἐπαγγελίαι καὶ τὰ περὶ τῶν
Ἐσχάτων Χρόνων καὶ τῆς **Ἡμέρας Κυρίου** κ.ἄ.

Ἐν προκειμένῳ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐπισημανθῇ, ὅτι ἡ-
δη ὑπὸ τῆς ΠΔ προεξαγγέλεται ἡ ἐπερχομένη ΚΔ, σαφῶς διαφο-
ροποιουμένη ἀπὸ τὴν ΠΔ: **ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, φησὶ Κύριος,
καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα Διαθήκην Και-
νὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν
ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ
γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ ἐ-
γὼ ἠμέλησα αὐτῶν, φησὶ Κύριος· ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθή-
σομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, φησὶ κύριος δι-**

⁶² Οὕτω π.χ. Γεν 126-27: **καὶ εἶπεν ὁ Θεός ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμε-
τέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν (ἡμετέραν)...καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, κατ'
εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλη ἐποίησεν αὐτούς.**

⁶³ Περὶ τῆς πατερικῆς κατανοήσεως τοῦ Γεν 315 ὡς «Πρωτευαγγελίου», ἀλλὰ
ὅπως καὶ περὶ τοῦ Τριαδικοῦ καὶ ἀλλαχοῦ εἰδικώτερον ὁ λόγος.

δούς δώσω νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν γράψω αὐτούς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν⁶⁴...**ὅτι πάντες εἰδήσουσιν με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν καὶ ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἴλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι** (Ἱερ 3831-34). Καὶ περαιτέρω συμπληρώνει, ὑπογραμμίζων καὶ τὴν ἀτέρμονα διάρκειαν τῆς ἰσχύος αὐτῆς: **καὶ διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην αἰωνίαν, ἣν οὐ μὴ ἀποστρέψω ὀπισθεν αὐτῶν...**(Ἱερ 3940).

ΙΑ΄

Ἡ προδηλωθεῖσα σύντομος ἀναφορὰ εἰς τὴν σχέσιν τῆς ΠΔ πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν στρέφεται, ἐδῶ, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ἐν προκειμένῳ σημασίαν τῶν Ἑβδ ο μ ἦ κ ο ν τ α ⁶⁵.

Ἀποτελεῖ τὴν ὑπὸ πάντων ἀναγνωρισθεῖσαν ὡς περιφημον ἀρχαιοτάτην, πλήρη δέ συλλογικὴν καὶ σταδιακῶς ὀλοκληρωθεῖσαν, μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τῆς Ἑβραϊκῆς Βίβλου (ΠΔ). Πρέπει δέ νά ὑπενθυμίσωμεν ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἡ μόναδικὴ Ἁγία Γραφή ἢ Βίβλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων. Ἐν συνεχείᾳ δέ, ἐπὶ ὀκτώ αἰῶνας, ἀπετέλεσεν τό ἔγκυρον κείμενον τῆς ΠΔ τῶν μεγάλων Πατέρων, τῶν Συνόδων, Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν, καὶ τῆς ὅλης ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν προσφυῶς ἐχαρκτηρίσθη ὡς θεόθεν οἰκονομηθεῖσα. Καὶ σήμερον βεβαίως παραμένει ἡ ἀύθεντικὴ ΠΔ ἀπάντων τῶν Ὁρθοδόξων.

⁶⁴ Ὑπενθυμίζομεν τό Τίτ 214, ὅπου ὁ λόγος περὶ τῶν χριστιανῶν ὡς τοῦ νέου **περιουσίου λαοῦ**. Βλ. καὶ σελ.23.

⁶⁵ Συμφώνως πρὸς τὴν, ἔχουσαν ἱστορικόν πυρῆνα, γνωστὴν σχετικὴν παράδοσιν (ψευδεπίγραφος ἐπιστολὴ Ἀριστέα), ἡ μετάφρασις ἐξεπονήθη ὑπὸ 72=ΟΒ΄ καὶ κατὰ σύντημσιν 70=Ο΄ πρεσβυτέρους. Πλείονας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ θέματος βλ. εἰς **Π.Ι.Μπρατιώτου**, *Ἑβδομηκοντολογικά Μελετήματα*. Α΄. *Αἱ περὶ τοὺς Ο΄ σπουδαί διά μέσου τῶν αἰώνων*, (ἐν: Θ., τόμ.4, 1926), σελ. 227-246. Β΄. *Ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄* (ἐν: Θ., τόμ. 5, 1927), σελ.56-75 καὶ 319-342. τοῦ **αὐτοῦ**, *Ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄. Ἡ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ μάλιστα τὴν ἑλληνικὴν*, (ἐν: Ἐκκλησία, τόμ.6, 1928), σελ. 145-147. τοῦ **αὐτοῦ**, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν ΠΔ*, σελ. 548 ἐξ. Ἴδια εἰς τό τελευταῖον τῶν προμνημονευθέντων ἔργων του, θεωρούμενον, ὡς κλασσικόν, παραπέμπεται ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης, προκειμένου νά εὔρη τὴν θεμελίωσιν ἐνταῦθα ἐκτιθεμένων ἐπόψεων. Βλ. ἐπίσης **Α.Π.Χαστούπη**, μν. ἔργ., σελ. 583ἐξ.

Τό πολλαπλῶς βαρυσήμαντον τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄, ἀφορῶν καί εἰς τήν μεταξύ Ἑλληνισμοῦ καί ΠΔ σχέσιν, ἐπιχειρεῖ νά δεῖξη κατωτέρω ἢ εἰς ἀδροτάτας γραμμᾶς μνεῖα γνωστών, ἐν πολλοῖς, σχετικῶν πρός τοὺς Ο΄ διαπιστώσεων, θεωρουμένων ὡς εὐρύτερον ἀποδεκτῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων, τά κυριώτερα τῶν ὁποίων εἶναι τά ἑξῆς:

1. Εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα καί πληρεστέρα προχριστιανική μετάφρασις⁶⁶ τῆς «Ἑβραϊκῆς Βίβλου» (ΠΔ), συντελεσθεῖσα εἰς Ἀλεξάνδρειαν περίπου μεταξύ τοῦ 260 π.Χ. (ἐπί Πτολεμαίου Β΄ τοῦ Φιλαδέλφου) καί τοῦ 150 π.Χ.

2. Ἐγένετο ἀπό ὄντως πτωχῆς καί, τοῦλάχιστον τότε ἰδίᾳ διά τήν Ἀλεξάνδρειαν, ἤδη ἀπό τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰ. νεκρᾶς γλώσσης, τῆς ἑβραϊκῆς, εἰς τήν κατ' ἐξοχήν πλουσίαν, ζῶσαν καί εὐρύτατα διαδεδομένην, ἑλληνιστικὴν κοινήν.

3. Εἶναι προφανές ὅτι τό ἄκρως δυσχερές, ἅμα δέ καί σπουδαῖον τοῦτο ἐγχείρημα, πραγματικός ἄθλος, ἀνελήφθη ἀπό Ἑλληνιστάς Ἰουδαίους, χειριζομένους, κατὰ τό μᾶλλον ἢ ἥττον ἐξ ἴσου, τὰς δύο γλώσσας, τήν ἑλληνικὴν (ἑλληνιστικὴν κοινήν), τῆς μεταφράσεως καί τήν ἑβραϊκὴν, τοῦ πρωτοτύπου.

4. Πρωτίστως ὑπηγόρευσεν τό τοιοῦτο ἔργον ἡ μείζων θρησκευτικὴ ἀνάγκη νά γίνῃ κατανοητὴ ἡ **Γραφή** ἀπό τοὺς ἀριθμοῦντας ἑκατοντάδας χιλιάδων Ἰουδαίους, κατ' ἀρχὴν μὲν τῆς Αἰγύπτου, ἀμέσως δ' ἔπειτα καί ὀλοκλήρου τῆς Διασπορᾶς, ἀλλὰ σύν τῷ χρόνῳ καί αὐτῆς τῆς Παλαιστίνης, ἐφ' ὅσον εἶχον, σταδιακῶς, ἅπαντες σχεδόν, ἀπομάθει τελείως τήν ἑβραϊκὴν, πατροπαράδοτον γλῶσσαν των, ὡς μητρικὴν των, καί τήν εἶχον ἀντικαταστήσει μέ τήν ἀραμαϊκὴν καί ἐν τέλει μέ τήν ἑλληνιστικὴν κοινήν, ὡς τήν νέαν μητρικὴν των γλῶσσαν.

Παραλλήλως, ὅμως, ἡ ἐν λόγῳ μετάφρασις ἐκρίθη ἀναγκαία, προκειμένου νά καταστή δυνατόν νά ἐμπλουτίσῃ ἡ «Ἑβραϊκὴ ἢ Ἰουδαϊκὴ Βίβλος» ἢ ἔστω σπουδαῖον καί ἀντιπροσωπευτικόν μέρος τῆς τήν περιώνυμον Βασιλικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας⁶⁷.

⁶⁶ Γενικώτερον ἀναγνωρίζεται ὡς ἡ σπουδαιότερα καί πλήρης ἐκ τῶν σπανιωτάτων ἄλλωστε μεταφραστικῶν προσπαθειῶν εἰς τόν ἀρχαῖον κόσμον.

⁶⁷ Ἡ προμνημονευθεῖσα σχετικὴ παράδοσις (ἐπιστολὴ Ἀριστέα) προβάλλει αὐτὴν ἀκριβῶς τήν ἀνάγκην.

5. Αναμφισβήτητον, ἐπομένως, παραμένει ὅτι ἡ ἐν λόγῳ μετάφρασις ἐγένετο μὲν ἐν μέσῳ τοῦ σαφῶς ἐθνικοῦ, Ἑλληνιστικοῦ κόσμου καὶ χάριν τῶν διαφερόντων του, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἔργον Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων λογίων, προελθόν μάλιστα ἀπὸ τοῦς κόλπους τῆς Ἑλληνιστικῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς. Τοῦτο προκειμένου νά θεραπεύσῃ τὰς ζωτικὰς τῆς ἀνάγκας διαφυλάξεως τῆς πατρῴας πίστεως καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, καταστήσῃ δέ ἐφικτὴν τὴν ἄσκησιν τοῦ διδακτικοῦ καὶ λατρευτικοῦ ἔργου τῆς. Εὐλόγως, λοιπόν, ἀρχικῶς ἐπανηγυρίζετο, κατ' ἔτος, ἀπὸ αὐτὸν τὸν Ἰουδαϊσμόν τό σπουδαῖον τοῦτο κατόρθωμα, θεωρούμενον ὡς μεγάλη εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ.

Ταῦτα πάντα μαρτυροῦν ἀψευδῶς περὶ τῆς ἀδηρίτου ἀνάγκης νά ὑπάρξῃ ἡ τοιαύτη μετάφρασις καὶ βεβαίως διακηρύττουν τὴν καταπληκτικὴν ἐπιτυχίαν τῆς. Τότε δηλ. ὁ Ἰουδαϊσμός ἐδικαίωσεν πανηγυρικῶς τοῦς Ο'.

6. Ἡ σταδιακῶς συντελεσθεῖσα καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους μετεφρασμένων βιβλίων ἀπαρτισθεῖσα μετάφρασις τῶν Ο' ἀπετέλεσεν τὴν Βίβλον ὅλων τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων, ἀναγνωριζομένην ἀπὸ αὐτοῦς, ὡς, ἐξ ἴσου πρὸς τό πρωτότυπον, ἔγκυρον καὶ μάλιστα θεόπνευστον, καταστάσαν δέ Βίβλον τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλληνιστικῶν Συναγωγῶν, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἐκείνων τῆς Παλαιστίνης.

7. Ὡς ἡ Βίβλος τῶν Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων, ἡ μετάφρασις τῶν Ο' ἀνέλαβεν ὅμως καὶ ἄλλον σπουδαῖον ρόλον, κληθεῖσα νά ὑπηρετήσῃ προσηλυτιστικούς σκοπούς. Τοῦτο ἐφ' ὅσον οἱ ἡδη, πλέον, Ἑλληνισταὶ Ἰουδαῖοι τῆς Διασπορᾶς, ἐν συνεχείᾳ δέ καὶ αὐτός ὁ Παλαιστινός Ἰουδαϊσμός, ὠμίλουν τὴν ἑλληνιστικὴν κοινὴν καὶ περιεβάλλοντο ἀπὸ τοῦς, ἐπίσης ἑλληνοφώνους, Ἑλληνιστὰς Ἐθνικούς, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχον κοινὴν τὴν γλῶσσαν καὶ ἐν τινι μέτρῳ τὴν παιδείαν καί, ἀναποτρέπτως, εὐρίσκοντο μεταξύ των εἰς συνεχῆ ἐπαφήν. Ἐντεῦθεν εὐχερεστάτη ἦτο, πλέον, καὶ ἡ πρόσβασις τῶν Ἑλληνιστῶν Ἐθνικῶν εἰς τὴν κατὰ τοῦς Ο' «Βίβλον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ», ὁ ὁποῖος εἶχεν πλέον εἰς τὴν διάθεσίν του σπουδαῖον ὄργανον προσηλυτισμοῦ καὶ γενικώτερον προβολῆς μετὰ τῶν πάσης φυλῆς καὶ ἐθνότητος Ἑλληνιστῶν. Ἐπομένως ἀπέβη ἡ τοιαύτη Βίβλος τῶν Ο' ὁ πρό Χριστοῦ παιδαγωγός εἰς Χριστόν καὶ τῶν Ἑλληνιστῶν Ἐθνικῶν,

τούς όποιους έπίσης έμύησεν εις τήν ιδέαν τής μονοθεΐας, προ-
παρασκευάσασα και εις αυτούς τήν έλευσιν του Ίησου Χρι-
στού, όπως καταδεικνύει και ή προμνημονευθεΐσα περίπτωσις
του Αϊθίοπος άξιωματούχου (Πράξ. 826εξ), άναγινώσκοντος εκ
των Ο΄ τήν περίφημον προφητείαν του Ήσαΐου (537εξ).

8. Ασφαλώς έχει ισχυρά έρεΐσματα ή θέσις ότι οι Ο΄, πέ-
ρα τής μεταφράσεως, είναι συγχρόνως και, όντως, σπουδαία έρ-
μηνευτική προσέγγισις του κειμένου τής ΠΔ, σαφώς μέν διαφο-
ροποιουμένη από τας άκραιφνώς Ίουδαϊκάς, σεβομένη όμως τό
πρωτότυπον και στοχεύουσα εις τήν απόδοσιν του πνεύματος,
δηλ. τόν νοΐν του κειμένου και όχι του ξηρού γραμματος, στοι-
χειοθετούσα ούτω τήν άποψιν περί Θεολογίας των Ο΄⁶⁸.

9. Μόνον αυτήν τήν Βίβλον των Ο΄ παρέλαβεν από τήν
Έλληνιστικήν Συναγωγήν ή πρώτη Έκκλησία και, ως ήδη έξε-
τέθη, απέβη δι΄ αυτήν ή μέχρι τής ολοκληρώσεως τής ΚΔ άπο-
κλειστική Βίβλος της, εις τήν όποιαν αναφέρονται και παραπέμ-
πουν, κατά κύριον λόγον, οι Συγγραφείς τής ΚΔ. Μάλιστα δε
κατέστη ή πρωταρχική βάση του προφορικού και γραπτού χρι-
στιανικού κηρύγματος εις τό έργον του ευαγγελισμού.

10. Η Βίβλος των Ο΄ μετά τήν συμπλήρωσιν του Κανόνος
τής ΚΔ, άνεγνωρίσθη, πλέον, ως ή ΠΔ, συνιστώσα τό πρώτον μέ-
ρος τής Αγ. Γραφής τής Έκκλησίας. Όμως τό γεγονός τουτο
προεκάλεσεν τήν σφοδράν αντίδρασιν του Ίουδαϊσμού, ή στά-
σις του όποιου μετεβλήθη άρδην και από άνεπιφυλάκτου άπο-
δοχής της κατέληξεν εις άπόρριψιν και κατασυκοφάντησιν της,
εις πάσαν ευκαιρίαν και υπό οιονδήποτε πρόσχημα, και σήμε-
ρον εκδηλουμένην, συναντώσαν, εκάστοτε, ως συμμάχους, άνα-
λόγους πως έπιστημονικάς θέσεις. Σημειωτέον, μάλιστα, ότι ό

⁶⁸ Ήδη τό 1966 κατά τό Ε΄ Παγκόσμιον Συνέδριον Παλαιοδιαθηκολόγων
και εις τήν εκεί εισήγησίν μας, εκδοθείσαν και εις τά Πρακτικά του, έχρησι-
μοποιήσαμεν τόν όρον **Θεολογία των Ο΄**, (βλ *שבעים-שנה*. *Ein Beitrag zur Er-
forschung der Sprache und der Theologie der Septuaginta*, έν: *Supplements to
Vetus Testamentum*, Vol.XV, σελ.58-89, Leiden 1966). Περί του σημαντικού
τούτου θέματος όμως ευελπιστούμεν να επανέλθωμεν εις άλλην ευκαιρίαν.
Έδώ σημειούται ή έπι του έν λόγω θέματος λίαν ενδιαφέρουσα δημοσίευσις
τής διεθνώς γνωστής νέας παλαιοδιαθηκολόγου **Ev.G.Dafni**, *Theologie der
Sprache der Septuaginta im Horizont des altgriechischen Schriftums und Den-
kens*, (έν: *Journal for Semitics* 18/2-2009), σελ.434-457.

ἀρχικός ἐτήσιος πανηγυρισμός, ἐκ μέρους τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, μετ-
ηλλάγη ἄρδην εἰς ἡμέραν πένθους καὶ νηστείας του.

Τοῦτο, βεβαίως, μαρτυρεῖ ἐμμέσως μὲν, πλήν δέ ἀψευδῶς
καὶ διὰ διαφορετικούς λόγους, περὶ τῆς θαυμαστῆς ἐπιτυχίας
τῶν Ο΄, ὡς τῆς Βίβλου τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καὶ ἔπειτα ὡς τῆς
ΠΔ τῆς.

11. Ὅσα, λοιπόν, προαναφέρθησαν ἐδῶ περὶ τῆς ΠΔ ἀ-
φοροῦν εἰς τὴν Βίβλον τῶν Ο΄, δεδομένου ὅτι εἶναι αὕτη ἡ ἀπο-
λαύουσα θείας αὐθεντίας καὶ κύρους ἐπίσημος ΠΔ ὀλοκλήρου
τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας καὶ πέρα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος, ἐπι-
δράσασα ζωηρότατα εἰς τὰς ἀλλογλώσσους μεταφράσεις τῆς
ΠΔ· τὴν διατύπωσιν τῶν Δογμάτων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Χρι-
στιανικῆς Θεολογίας· τὴν διαμόρφωσιν τῆς Χριστιανικῆς Λα-
τρείας κ.λπ. Διὰ πολλοῦς αἰῶνας, καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν
ἐγκύρων μεταφράσεων εἰς τὰς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας, διατη-
ρεῖ τὸ κῆρος τῆς καὶ ἑξακολουθεῖ τὴν σημαντικὴν ἐπίδρασιν τῆς
εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. Μάλιστα δέ
παραμένει πάντοτε τὸ ἀποκλειστικῶς μόνον ἐπίσημον καὶ αὐ-
θεντικόν κείμενον τῆς ΠΔ διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὄχι
μόνον τὴν καθ' αὐτὸ Ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ λοιπῶν Ὁμοδόξων,
ἀφοῦ αὐτὴν μετέφρασαν εἰς τὰς γλώσσας των.

12. Ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄ προωδοποίησεν κατὰ πάντα
τὴν ΚΔ, προσδιορίσασα, μάλιστα, τὴν ἰδικὴν τῆς γλῶσσαν, ὡς
τὴν γλῶσσαν ἐκείνης, καὶ μετελαμπάδευσεν εὐρύτατα τὴν ἤδη
ἀπὸ αὐτὴν διαμορφωθείσαν ὀρολογίαν τῆς, τὴν ὁποίαν ἐκληρο-
δότησεν εἰς ἐκείνην καὶ τὴν Ἐκκλησίαν.

13. Ὁ μόνος σκιαγραφηθεὶς βαρυσήμαντος ρόλος τῆς με-
ταφράσεως τῶν Ο΄⁶⁹, ὡς προελέχθη, ἐπιβεβαιούμενος ἀμέσως
καὶ ἐμμέσως ἀπὸ τὴν ἄντικρυς ἀντίθετον στάσιν τοῦ πρό Χρι-
στοῦ καὶ τοῦ μετὰ Χριστόν Ἰουδαϊσμοῦ, ἐπιστέφεται ἀπὸ τὴν
ἀνάδειξιν τῶν Ο΄ εἰς Βίβλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ θεῖον ὄργανον

⁶⁹ Ὅπωςδὴποτε σπουδαία εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς πρωτεργάτου τῆς περι-
φήμου ἐκδόσεως **Alfred Rahlfs** τῶν *Septuaginta*, Stuttgart 1935, συνοδευθεῖ-
σα ὑπὸ τῆς ἀπαραιτήτου συντόμου μὲν, ἀλλὰ ἐμβριθεστάτης ἱστορικῆς ἐξε-
τάσεως τοῦ κειμένου τῶν Ο΄, *Geschichte des Septuaginta-Textes*, σελ. vi-xiv.
Ἦδη καὶ ἐν μεταφράσει εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν ἑκδοσιν (1981) τῆς Ἀπο-
στολικῆς Διακονίας.

εὐαγγελισμοῦ, κατασφραγίσαν τὴν Χριστιανικὴν Θεολογίαν.

14. Ἐδικαιώθη, λοιπόν, πλήρως ἢ μετάφρασις τῶν Ο΄, ὡς βαρυσήμαντος διὰ τὴν ΠΔ, καθ' ἑαυτὴν καὶ διὰ τὸν πρό Χριστοῦ καὶ τὸν μετὰ Χριστόν ρόλον της. Ἐπίσης κατεδείχθη ἤδη ἢ μέσῳ τῶν Ο΄ οὐσιωδестаῖς σχέσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν ΠΔ. Θὰ ἦτο δὲ λίαν ἐνδιαφέρον νά ἐπισημανθῆ καὶ ὁ πράγματι ὑπάρχων βαρυσήμαντος ρόλος τῶν Ο΄ διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Τοῦτο ὅμως θὰ ἐξήρχετο τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας ἐκθέσεως, ὥστε νά ἀπομένῃ ἐδῶ ἢ ἀπλῆ ὑπόμνησις ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαιοτάτου καὶ μοναδικοῦ, εἰς τὸ εἶδος του, μνημείου τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του, ἐφ' ὅσον εἶναι μνημεῖον τῆς ἑλληνιστικῆς κοινῆς μέ καταπλήσσοιαν πληρότητα καὶ μάλιστα χειρόγραφον παράδοσιν, ἀδιάκοπον ἀπὸ τῶν πρώτων μετὰ Χριστόν αἰῶνων μέχρι σήμερον. Ἀποτελεῖ δ' ἅμα σπουδαίαν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τὸ ὅτι προσεκλήθη, οὕτως εἰπεῖν, ἀπὸ αὐτὴν τὴν Ἰουδαϊκὴν Συναγωγὴν νά τὴν ἐκπορθήσῃ εἰρηνικῶς καὶ μετὰ δέους, προκειμένου νά τῆς προσφέρῃ τὴν σωτηρίαν τῶν πατρίων, ὁσίων καὶ ἱερῶν τοῦ Ἰσραήλ, διὰ τῆς γλώσσης του τῆς ἑλληνιστικῆς κοινῆς.

15. Ἡ μόλις σκιαγραφηθεῖσα σημαντικὴ σχέσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν ΠΔ εἶναι τὸ θεμέλιον καὶ τὸ προανάκρουσμα τῆς σπουδαίας σχέσεώς του μέ τὴν ΚΔ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τῆς ἐν προκειμένῳ ἐπιβλητικῆς προσφορᾶς του.

ιβ΄

Ὅσον ἀφορᾷ, ἐν τέλει, εἰς τὴν σχέσιν τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὴν ΠΔ σημειοῦται ἐδῶ ὅτι τὸ θέμα τοῦτο, θεμελιῶδες διὰ τὴν βαθυτέραν γνῶσιν τῆς Ὁρθοδοξίας, ἤδη ἔγινεν, ἀρμοδίως, ἀντικείμενον ἐμπεριστατωμένης ἐξετάσεως⁷⁰, ὥστε νά ἐπαρκῆ, ἐν προκειμένῳ, μόνη ἢ παραπομπή εἰς τὴν ἐγκυροτέραν καὶ εἰδικωτέραν τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν⁷¹. Τοῦτο δὲ μέ τὴν ἀπαραίτη-

⁷⁰ Πρὸβλ ἐν προκειμένῳ τὰ ἐν ὑποσημειώσει 4 μνημονευθέντα, δύο σημαντικὰ ἄν καὶ σύντομα δημοσιεύματα τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου, **Π.Ι.Μπρατσιώτου**, εἰδικῶς εἰς τὸ ἐν λόγῳ θέμα ἀναφερόμενα.

⁷¹ Βλ. **Π.Ι.Μπρατσιώτου**, *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

τον υπόμνησιν ὅτι διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἡ ΠΔ παραμένει, ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἐτοποθέτησεν αὐτός ὁ Ἰ. Χριστός, κατὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας του. Τό δέ γεγονός τοῦτο δικαιολογεῖ τὴν ἐπισήμανσιν ὅτι ἀκριβῶς ἡ τοιαύτη σχέσις Ὁρθοδοξίας καὶ ΠΔ ἀποτελεῖ εὐγλωττον καὶ ἀψευδῆ μαρτυρίαν περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἀρραγῆς καὶ συνεπῆς συνέχεια τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων εἶναι ἡ Ὁρθοδοξία. Αὕτη διαφυλάττει, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, ἀπαράτρεπτον τὴν ἀρχαίαν πίστιν καὶ ἀνόθευτον τὴν σεβασμίαν παράδοσιν ἐπὶ τόσους αἰῶνας, μεστούς περιπετειῶν, ἀγώνων καὶ θυσιῶν.

Λίαν χαρακτηριστικόν τῆς ἰδιαζούσης σχέσεως τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὴν ΠΔ εἶναι ἡ Λειτουργικὴ χρῆσις αὐτῆς, περὶ τῆς ὁποίας πληροφορεῖ νεωτέρα εἰδικὴ ἐργασία⁷², ἀποδεικνύουσα, μάλιστα, ὅτι πέρα τῶν Ἰ. Ἀκολουθιῶν (Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Ὡρῶν κ.ἄ.), ἀπὸ τὰ χρησιμοποιούμενα ἀγιογραφικὰ χωρία εἰς τὰς Θ. Λειτουργίας καὶ τὸ Εὐχολόγιον, πολυαριθμότερα εἶναι τὰ ἐκ τῆς ΠΔ. Βεβαίως ἐξ ἴσου σημαντικὴ εἶναι ἡ χρῆσις τῆς ΠΔ εἰς τὴν Ὑμνογραφίαν, ὅπου ἡ δημιουργία τῶν Κανόνων καὶ τῶν Εἰρμῶν στηρίζεται καὶ διαμορφοῦται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν 8 Ὡδῶν τῆς (ὡς γνωστόν ἡ 9^η εἶναι ἐκ τῆς ΚΔ). Ἄλλ' ἀφειδῆς χρῆσις τῆς ΠΔ συναντᾶται καὶ εἰς τὴν Εἰκονογραφίαν. Ὅμως ἡ ΠΔ δέν ἀφῆκεν ἀνεπηρέαστον καὶ αὐτὴν τὴν Ναοδομίαν καὶ τὴν τριμερῆ (Ἱερόν βῆμα-Κυρίως Ναός-Νάρθηξ ἢ Πρόναος) διαμόρφωσιν τοῦ Ἱ. Ναοῦ.

Ἀναμφιβόλως δέ ἐκφράζει τούς μεγάλους Ἑλληνας Πατέρας, τούς, συνήθως, ἀπὸ στήθους ἀπαγγέλλοντας καὶ ἐρμηνεύοντας τὴν ΠΔ, ἡ ἀποδιδόμενη εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον⁷³ σχετικὴ ρήτρα, συνοψίζουσα ἄλλωστε τὴν ἔκπαλαι πίστιν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς σχέσεως τῆς ΠΔ πρὸς τὴν ΚΔ καί, οὕτως εἰπεῖν, ἀποτελοῦσα τὴν σύνοψιν τῶν ὅσων ἐδῶ ἐξετέθησαν, τὴν

⁷² Τὴν ἐμπεριστατωμένην σχετικὴν ἐρευναν ἀνέλαβεν καὶ ἐπιτυχῶς ἐπραγματοποίησεν ὁ ἐν ΗΠΑ ἐπιφανὴς Καθηγητὴς Βυζαντινολόγος Πρωτοπρεσβύτερος π. **Demetrios Constantelos**, *The Holy Scriptures in Greek Orthodox Worship*, 1966.

⁷³ Ὁμιλία εἰς τὸ "ἐξῆλθε δόγμα παρά Καίσαρος Αὐγούστου" καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου (Migne, PG, τομ. 50, στ. 796). Βλ ἡμέτερον, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Θεολογίαν τῆς ΠΔ*, σελ.16.

ὁποῖαν σημειωτέον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὄφειλον, κατὰ τὴν ἐξέτασιν των οἱ φοιτηταὶ μας, ὅπωςδῆποτε νὰ γνωρίζουν καὶ ἀπαγγέλουν ἀπὸ στήθους:

Προέλαβε τὴν Καινὴν ἢ Παλαιὰ καὶ ἠρμῆνευσε τὴν Παλαιάν ἢ Καινή. Καὶ πολλάκις εἶπον, ὅτι δύο Διαθῆκαι καὶ δύο παιδίσκαι καὶ δύο ἀδελφαὶ τὸν ἕνα Δεσπότην δορυφοροῦσι. Κύριος παρὰ Προφῆταις καταγγέλλεται· Χριστὸς ἐν Καινῇ κηρύσσεται· οὐ καινά τὰ καινά· προέλαβε γὰρ τὰ παλαιὰ οὐκ ἐσβέσθη τὰ παλαιὰ· ἠρμηνεύθη γὰρ ἐν τῇ Καινῇ.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἐν τέλει τῆς παρουσίας συντόμου προσεγγίσεως τῆς ΠΔ. ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ διευκρινισθοῦν συμπληρωματικὰ τινα σημεῖα σχετικῶς μέ τὴν πρόσβασιν εἰς τὸ θεόπνευστον τῆς ΠΔ.

Οὕτω πρέπει πάντοτε νὰ ἔχωμεν κατὰ νοῦν ὅτι ἡ θεοπνευστία τῆς ΠΔ τὴν καθιστᾷ αὐθεντικὴν πηγὴν τῆς μονοθεϊστικῆς θρησκείας τῆς, ἀναφερομένη ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν συνυφασμένην ἠθικὴν καθηκοντολογίαν, ρυθμίζουσιν τὴν τριπλῆν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸν πλησίον του. Πάντα ταῦτα ἀπορρέουν ἐκ τῆς Διαθήκης τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ τότε **περιουσίου λαοῦ** του, λογιζομένου ὄχι μόνον ὡς συνόλου, δηλ. συλλογικῶς, ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ ὡς μεμονωμένων ἀτόμων, δηλ. ἀτομικῶς. Ἐνδεικτικόν τῶν ἀνωτέρω εἶναι ὅτι ὁ ἔχων, βεβαίως, ἰσχύν καὶ διὰ τὴν ΚΔ Δεκάλογος ἀφορᾷ παραλλήλως εἰς τὸ σύνολον καὶ τὸ ἄτομον⁷⁴.

Εἰς βεβαίαν πλάνην καὶ ἀδιέξοδα ὁδηγεῖ ὅπωςδῆποτε ἡ παραθεώρησις ὅτι, ὡς ἤδη προεξετέθη, τὸ θεόπνευστον περιεχόμενον τῆς ΠΔ ἐνδύεται ὄχι μόνον τὰς ἰδιαιτερότητας τῶν διὰ μέσου πολλῶν αἰώνων ἀναδειχθέντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γνωστῶν ἢ

⁷⁴ Ἐκρίθη σκόπιμον νὰ μὴ γίνῃ ἐδῶ ἀναφορὰ εἰς τὰς ἐν προκειμένῳ ἀντιθέτους ἀπόψεις ἐκ μέρους ἐλευθεριαζόντων δυτικῶν παλαιοδιαθηκολόγων. Ὁ εἰδικώτερον ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης παραπέμπεται εἰς τὸ προμνημονευθέν κλασσικόν ἔργον τοῦ **Π.Ι.Μπρατσιώτου**, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν ΠΔ*, σελ.21ἔξ. πρβλ καὶ τὸ ἐπίσης προμνημονευθέν ἡμέτερον, *Ἡ θέσις τοῦ Ἀτόμου ἐν τῇ ΠΔ*, σελ. 7-67.

καί μή ἐπακριβῶς ἐντοπιζομένων ἱερῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἀναποτρέπτως κινεῖται καί ἐντός τοῦ κοσμοειδώλου τῆς ἐποχῆς των.

Πρό παντός ὁμως δέν πρέπει νά λησμονῆται ὅτι ἡ ΠΔ ὡς ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως πηγὴ πίστεως καί ἠθικῆς, μέ τὰς ἀφηγήσεις της, κατ' οὐδένα λόγον εἶναι δυνατόν, νά ἀντιμετωπισθῇ ὡς θύραθεν ἱστορικὴ πηγὴ. Παραμένει δέ πάντοτε ὡς ἡ μοναδικὴ πηγὴ τῆς ἰδιοτύπου ἐξιστορήσεως γεγονότων ἀποτελούντων τὴν Ἱεράν Ἱστορίαν, ἢ καί Ἱστορίαν τῆς Σωτηρίας, ἀναφερομένην εἰς τὴν πορείαν τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ **περιουσίου λαοῦ** του. Αὐτῆς τῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων, μοναδικῆς εἰς τό εἶδος της, Ἱστορίας, πρωταγωνιστῆς, εἶναι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ΠΔ, ἐν καί τό αὐτό πάντοτε πρόσωπον, ὁ Θεός καί ἡ Διαθήκη του μετὰ τοῦ Λαοῦ του.

Εὐνόητον εἶναι λοιπόν ὅτι ἡ ἐν λόγῳ Ἱστορία αὐστηρῶς ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τὴν θύραθεν Ἱστορίαν, δεδομένου ὅτι ἐντελῶς διάφορον εἶναι τό ὄργανον προσπελάσεώς των. Ἡ θύραθεν Ἱστορία διέπεται ἀπὸ τόν ὀρθόν λόγον, ὡς τό κριτήριον τῆς ἱστορικότητος γεγονότων καί προσώπων, ἐνῶ ἡ Ἱερά Ἱστορία ἀναφέρεται καί εἰς τό ὑπέρ λόγον, προσεγγίζεται δέ ἀποκλειστικῶς καί μόνον διὰ τῆς πίστεως, ἐφ' ὅσον τὰ γεγονότα καί τὰ πρόσωπά της εἶναι ἀποδέκται ἢ ὄργανα τῆς Θείας ἀποκαλύψεως ἢ δέ θεία ἐπιστασία καταγραφή της μετέχει θεοπνευστίας.

Θά ἐπικαλεσθῶμεν ἐδῶ τόν ἀοίδιμον σεπτόν διδασκαλόν μας, χαρακτηρισθέντα, διὰ τὴν σπουδαίαν συμβολὴν του εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ΠΔ, Πατριάρχην καί κορυφαῖον αὐτῆς, Otto Eißfeldt⁷⁵, ὁ ὁποῖος ὑπογραμμίζει ὅτι: «ἐναντι ἀλλήλων ἴστανται τό σχετικόν καί τό ἀπόλυτον, ἡ ὑπερκοσμιότης (Transzedenz) καί ἡ ἐνδοκοσμιότης (Immanenz), ἡ ἱστορία καί ἡ ἀποκάλυψις⁷⁶» καί ἐν συνεχείᾳ ἐπισημαίνει ὅτι: «δυνάμεις τῆς Πίστεως καί ὄχι τῆς Γνώσεως ἐσχημάτισαν τὴν ΠΔ⁷⁷».

⁷⁵ Τό ἐν λόγῳ δημοσίευσμά του ἔχει ὡς ἐξῆς: *Israelitisch-jüdische Religionsgeschichte und Alttestamentliche Theologie* ἐν: *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* (ZAW) τόμ.44, σελ 1-12, 1926.

⁷⁶ Μν.ἔργ. σελ. 1.

⁷⁷ Μν. ἔργ.,σελ. 7. Πλείονα εἰς προμνημονευθεῖσαν ἡμέτερον, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Θεολογίαν τῆς ΠΔ*, σελ. 40ἔξ., ὁπόθεν καί αἱ παραπομπαί.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τό γεγονός ὅτι εἰς τήν ΠΔ, εἰς τās ἀφηγήσεις, τούς Ψαλμούς καί μάλιστα τούς Προφήτας ἀποκαλύπτεται ὁ Θεός ὡς ὁ Κύριος τῆς Ἱστορίας ὄχι μόνον τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλ' ἐν τέλει καί αὐτῆς τῆς Παγκοσμίου Ἱστορίας, ὅπου αὐτός μόνος εἶναι ὁ ἀπόλυτος Κύριος, παρεμβαίνων ἐκάστοτε ἐμφανῶς ἢ καί ἀφανῶς εἰς τόν ροῦν τῆς. Ἐνδεικτικῶς παραπέμπομεν εἰς τούς σπουδαίους σημασίας λόγους τοῦ Θεοῦ, ἐμφαίνοντος τόν τελικόν σκοπόν τῆς κλήσεως τοῦ Ἄβραάμ, γενάρχου τοῦ **περιουσίου λαοῦ** τοῦ Θεοῦ: **καί ἐνευλογηθήσονται ἐν σοί πάσαι αἱ φυλαί τῆς γῆς** (Γεν 12:3β).

Ἀπό τά τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ἤρχισαν ἀλλεπάλληλοι σπουδαῖαι ἀρχαιολογικαί ἀνακαλύψεις εἰς τόν χῶρον τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς καί ἰδίᾳ εἰς τήν Μεσοποταμίαν ἀλλά καί εἰς τήν εὐρύτεραν περιοχὴν τῆς Παλαιστίνης. Ὑπό τό κράτος τῶν ἐντυπώσεων καί ὑπό τήν ἐπίδρασιν τῆς ἤδη τότε μεσουρανούσης ἱστοριοκρατίας (Historismus), καί τοῦ ἀχωρίστου πατρός τῆς, ὀρθολογισμοῦ, ἐξεπῆδησεν ὑπό τήν ἡγεσίαν τοῦ θεωρουμένου ὡς πατρός τῆς Ἀσσυριολογίας Friedrich Delitzsch, ὁ διαβόητος Παμβαβυλωνισμός. Ὅπως ἐμφαίνει ἡ ὀνομασία του ὑπεστηρίχθη ὅτι σχεδόν τά πάντα τῆς ΠΔ ὀφείλονται εἰς τούς Βαβυλωνίους κᾶ. Τά αὐθαίρετα ταῦτα συμπεράσματα ἐπηρέασαν πολλούς καί ἐχρειάσθη χρόνος ἰκανός καί νηφαλιότης διά νά ἐξουδετερωθῇ ἡ πολεμική ἐναντίον τῆς ΠΔ καί ἐπέλθῃ ἡ ἰσορροπία. Δέν εἶναι τοῦ παρόντος συντόμου πονήματος ἢ ἐπ' αὐτῶν ἐπέκτασις, διά τοῦτο καί παραπέμπομεν εἰς εἰδικώτερα ἔργα⁷⁸.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διά βραχέων ἐκτεθέντων, αὐτονόητον εἶναι τό συναγόμενον συμπέρασμα, ὅτι ἡ ΠΔ οὔτε ἀπό τήν θύραθεν Ἱστορίαν οὔτε ἀπό τήν θύραθεν Ἀρχαιολογίαν ἀναμένει τήν ἐπιβεβαίωσίν τῆς. Τοῦτο δέ, ἄς ἐπαναληφθῇ ἐδῶ, διότι ἐπ' οὐδενί λόγῳ ἐπιτρέπεται ἡ προσφυγή εἰς τās προμνημονευθείσας ἐπιστήμας διά τήν ἀξιοπιστίαν ἢ στήριξιν τῶν ἀφηγήσεών τῆς. Ἡ Θ. Ἀποκάλυψις, ἡ Θεοπνευστία καί τό Θαῦμα μόνον διά τῆς Πίστεως προσεγγίζονται.

Τελευταῖον τοῦ Ἐπιμέτρου θέμα εἶναι ἡ ἐκκινουσα ἐξ ἀ-

⁷⁸ Πλείονα εἰς τό μόλις προαναφερθέν ἡμέτερον, *Εἰσαγωγή...*, σελ. 36έξ. καί μάλιστα τό ἐπίσης ἡμέτερον, *Ἡ θέσις τοῦ Ἀτόμου...*, σελ. 68έξ.

γαθῆς προαιρέσεως, ὅλως ἄστοχος ὅμως καί λίαν ἐπιζήμιος ἐπίκλῃσι τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν πρὸς ἀνάδειξιν τῆς ἀξιοπιστίας ἰδίᾳ τῆς περιφήμου «Ἑξαήμερου Δημιουργίας» (Γεν 1-24α). Ἄς ἐπανέλθωμεν, ἅπαξ ἔτι, εἰς τὴν ἐπισήμανσιν ὅτι ἡ ΠΔ ὡς Θεόπνευστον κείμενον περιλαμβάνον τὰς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσας ἀληθείας ἐπ' οὐδενί λόγῳ διεκδικεῖ θέσιν μεταξὺ τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν. Οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσα πρὸς αὐτάς. Ὅλως δέ διάφορος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς. Οὕτω π.χ. ἡ «Ἑξαήμερος» δίδει ἀπάντησιν εἰς τὸ σπουδαιότερον ἐρώτημα τοῦ Πιστοῦ ποῖος ὁ μοναδικὸς δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐρώτημα μὴ ἐμπίπτον, ἐν τελευταία ἀναλύσει, εἰς τὸ πεδῖον τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ ἐμμείνουσι εἰς τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικόν των, νὰ εἶναι Ἐπιστῆμαι Θετικαὶ καὶ δέν διολισθαίνουσι εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἀρνούμεναι τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ κ.ἄ.

Τὰ αὐτὰ βεβαίως ἰσχύουσι καὶ διὰ τὴν σχέσιν τῆς ΠΔ μετὰ τὴν Ἐθνολογίαν. Καὶ διατείνονται οἱ περὶ αὐτὴν ἀσχολούμενοι ὅτι εἰς τὴν ΠΔ, μετὰ τὸν κατάλογον τῶν ἀπογόνων τοῦ Νῶε ἢ τῶν Ἐθνῶν (Γεν 10^{1εξ}), ἡ Ἐθνολογία, ἂν ὄχι ὀφείλει τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεώς της, τοῦλάχιστον ἔχει τὸν πρόδρομόν της, ὡς ἐμφαίνει τὸ δάνειόν της ἐκ τῆς ΠΔ τῶν ὀνομασιῶν Σῆμ, Ἰαφεθ, Χάμ, ἀναφερομένας εἰς τὰς ἐθνολογικὰς διακρίσεις της. Ὅμως, ὡς κατεβλήθη ἀνωτέρω προσπάθεια νὰ δειχθῇ, τοῦτο δέν εἶναι δυνατόν νὰ προσθέσῃ εὐσημα εἰς τὴν ὅλως ἰδιάζουσαν ἀξιοπιστίαν καὶ σημασίαν τῆς ΠΔ, τῆς αὐθεντίας αὐτῆς ἀφορώσης ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ὅτι εἶναι θεόπνευστος πηγὴ τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως.

Ὁ προσεγγίζων τὴν ΠΔ νὰ μὴ λησμονῇ πῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία μετὰ τὴν τραγικὴν καὶ ὄντως ὀλεθρίαν παρανόησιν τοῦ χαρακτηροῦ τῆς ΠΔ, καὶ τὴν παραθεώρησιν τῆς ἀναποτρέπτου ἐξαρτήσεως τῶν ἐκάστοτε ἱερῶν Συγγραφέων της ἀπὸ τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν των κρατοῦν κοσμοεἰδωλον, κατεδίκασε, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ τὸν Κοπέρνικον⁷⁹, μετὰ τὴν ἐπίκλῃσιν χωρίου Ἐκκλ 14: **καὶ ἡ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκεν**. Οὕτως ὅμως ἤνοιξαν διάπλατα αἱ θύραι εἰς τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καὶ βεβαίως καὶ εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς ἀξίας τῆς ΠΔ.

⁷⁹ Βλ. Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, *Ὁ Ἐκκλησιαστικὸς*, Ἀθήναι 1951, σελ. 20.

ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΩΡΙΑ

Β΄ Βασ	Β΄ Βασιλειῶν	Ίώβ	Ίώβ
Β΄ Πέτρ	Β΄ Πέτρου	Ίων	Ίωνᾶς
Β΄ Τιμ	Πρὸς Τιμόθεον Β΄	Λευ	Λευιτικόν
Γεν	Γένεσις	Λουκ	Κατὰ Λουκᾶν
Γαλ	Πρὸς Γαλάτας	Μᾶρκ	Κατὰ Μᾶρκον
Δαν	Δανιήλ	Ματθ	Κατὰ Ματθαῖον
Δευτ	Δευτερονόμιον	Μιχ	Μιχαίας
Ἐκκλ	Ἐκκλησιαστής	Πράξ	Πράξεις
Ἔξ	Ἔξοδος	Ρούθ	Ρούθ
Ἐφ	Πρὸς Ἐφεσίους	Ρωμ	Πρὸς Ρωμαίους
Ἡσ	Ἡσαΐας	Σοφ Σολ	Σοφία Σολομῶντος
Ἰακ	Ἰακώβου	Τίτ	Πρὸς Τίτον
Ἰεζ	Ἰεζεκιήλ	Τωβ	Τωβίτ
Ἰερ	Ἰερεμίας	Ψαλμ	Ψαλμοί
Ἰω	Κατὰ Ἰωάννην		